المملكة العربية السعودية
وزارة الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد
488

دڅلورو امامانو

(ابو حنيفه، شافعي، مالك او احمد رحمت الله عليهم)

عقيده

ليکنه
د/ محمد بن عبدالرحمن الخميس

دچاپولو او خپرولو اداره
داسلامي چارواو دعوت او لاربښووني وزارت
سعودي عربستان
وكالة المطبوعات والبحث العلمي
uspr@moia.gov.sa

دخلورو امامانو

(ابو حنيفه، شافعي، مالك او احمد رحمت الله عليهم)

عقيده

په پښتو ژبه

ليكنه

دكتور / محمد بن عبد الرحمن الخميس

دچاپولو او خپرولو اداره

داسلامي چارو او دعوت او لارښووني وزارت

سعودي عربستان

١٤٣٩ هـ

ح وزارة الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد ، ١٤٢٢هـ

فهرسة مكتبة الملك فهد الوطنية أثناء النشر

الحميس، محمد بن عبدالرحمن
اعتقاد الأئمة الأربعة.- الرياض.
١٤٨ ص ، ١٢ × ١٧ سم
ردمك: ٤ - ٣٨٧ - ٢٩ - ٩٩٦٠
(النص باللغة البشتو)
١- العقيدة الإسلامية ٢- الأئمة الأربع أ- العنوان
ديوي ٢٤٠ ٢٢/٣٤٦٤

رقم الإيداع: ٢٢/٣٤٦٤
ردمـك: ٤-٣٨٧-٢٩-٩٩٦٠

الطبعة الثامنة عشر
١٤٣٩ هـ

سريزه

إن الحمد لله نحمده ونستعينه ونستهديه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا وسيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ﴾[۱].

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ﴾[۲].

(۱) دآل عمران سورت، ۱۰۲ آيت، ترجمه: «اې مؤنانو په حقه سره له خدای نه وويرېږی، او تر مرګه پورې په اسلام ټينګ اوسی».

(۲) دالنساء سورت، ۱ آيت، ترجمه: «اې خلګو له خپل هغه رب (پالونکي) نه وويرېږی چې تاسو يې له يو نفس (يعني آدم عليه السلام) نه پيدا کړي ياست، او (بيا يې) له هغه (نفس نه) دهغه جوړه (حواء) منځ ته راوړه، او له دوی دواړو نه=

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۝ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾[(۱)].

أما بعد:

ما یو پراخه بحث (څېړنه) د(اصول دین[(۲)] دامام ابو حنیفه رحمة الله علیه په نظر کي) تر عنوان لاندي ددوکتورا دعلمي درجی دلاس ته راوړلو لپاره سر ته ورسوله، چي دهغي سریزي ددریو امامانو: مالك،

بي ډیر نارینه او ښځی خواره واره کړیدي، او له هغه خدای نه وویرېږی چي دهغه په نامه یو له بل نه سوال کوی، او دصلهء رحمي (خپلوی) له پریکولو نه وویرېږی، بیله شکه چي خدای ستاسو (پر ټولو اعمالو او حالاتو) څارونکی دی».

(۱) دالاحزاب سورت، ۷۰-۷۱ آیت، ترجمه: «ای مؤمنانو له خدای نه وویرېږی، او رشتیا خبره وواياست تر څو ستاسو اعمال اصلاح کړي، او گناهونه مو وبخښي، او څوك چي دخدای او رسول پیروي کوي بي شکه لویه کامیابي یي لاس ته راوړه».

(۲) اصول دین ودیني عقائدو ته ویلي کیږي، لکه په خدای او دهغه په صفاتو باندي ایمان لرل، او ملائکو او پیغمبرانو او آخرت باندي ایمان لرل، او داسي نور. (ژباړونکی)

شافعي، او احمد رحمه الله علیهم دعقیدي بیان هم په ښنګ کښې نیولی وه.

بعضي نیکو وروڼو زما څخه وغوښتل چې ددغو دریو امامانو عقیده په مستقل شکل سره ولیکم، چې دا دی دځلورو واړو امامانو دعقیدي دبیان دکار دتکمیل لپاره مي دامام ابو حنیفه عقیده هم دتوحید، قضاء وقدر، ایمان، او صحابه وو په باره کي، او دهغه دریځ مي دعلم کلام په اړه دځپل بحث له مقدمي نه خلاصه، او ددریو امامانو دعقیدي سره مي یو ځای ولیکه.

له خدای ﷻ نه غواړم چې دغه عمل خاص دخپلي رضا لپاره وګرځوي، او موږ ټولو ته توفیق را په برخه کړي چې دقرآن دهدایاتو او دپیغمبر ﷺ دسنتو پیروي وکړو.

والله من وراء القصد، وهو حسبنا ونعم الوكيل.

وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين.

محمد بن عبد الرحمن الخميس

اول مبحث

څلور واړه امامان (ابو حنيفه، مالك، شافعي او احمد رحمة الله عليهم) دايمان له مسئلي نه پرته، داصول دين دنورو ټولو مسائلو په هکله يو نظر لري:

دڅلورو امامانو: ابو حنيفه، مالك، شافعي، او احمد رحمة الله عليهم عقيده هماغه عقيده ده چي په قرآن او حديث كي بيان شوى، او داصحابو كرامو او تابعينو[1] عقيده ده.

او دخداى ﷻ په فضل سره ددغو امامانو په مينځ كي ددين داصولو په هکله هيڅ ډول اختلاف نشته، او په خداى ﷻ او دهغه په صفاتو ايمان لرل، او دا چي قرآن دخداى ﷻ كلام دى او مخلوق ندى، او په ايمان كي دزړه او دژبي تصديق حتمي دى، په ټولو دغو

(١) تابعين هغه کسانو ته ويل کيږي چي صحابهء كرام يي ليدلي وي خو پيغمبر ﷺ يي نه وي ليدلى، او دصحابه وو او دقرآن وسنت په طريقه باندي ثابت قدم پاته شوي وي. (ژباړونكى)

مسائلو کي دوی ټولو يو نظر درلود، او دوی داهل کلام[(١)] ددلو لکه جهميه[(٢)] او داسي نورو دلو، او کوم چي ديونان دفلسفي او اهل کلام دمذهبونو څخه متأثره وو، دهغوی (پر عقايدو باندي سخت) تنقيد او ترديد کاوه، لکه څنگه چي شيخ الاسلام ابن تيميه وايي:

«... او پر بندگانو باندي دخدای ﷻ درحمتونو څخه

---

(١) اهل کلام هغه کسانو ته ويل کيږي چي په دعقايدو په مسائلو کي دعلم کلام نه استفاده کوي.
او علم کلام هغه علم دی چي داسلامي عقايدو داثبات لپاره دمنطقي او فلسفي اصولو او بنسټونو نه استفاده کوي، او پدی برخه کي عقلي دلائل پر شرعي دلائلو (قرآن او حديث) باندي مقدم بولي. (ژباړونکی)

(٢) جهميه داهل سنت وجماعت دمخالفو دلو څخه يوه ډله ده چي ديهودو او مشرکينو او دفلسفي افکارو نه متأثر دي، او جهميه دخدای ﷻ له صفاتو او نومونو، او په آخرت کي دخدای د ليدلو، او دقبر عذاب، او صراط نه انکار کوي، او وايي چي خدای ﷻ په هر ځای کي دی، او وايي چي قرآن مخلوق دی، ددی ډلي مؤسس جهم بن صفوان دی. (ژباړونکی)

نور- چې په امت کې دريښتنې ژبې خاوندان وو، (هغوي) داهل کلام (دډلو) لکه جهميه وو پر عقيده باندې نيوکې کولې، کومه عقيده چې دقرآن، ايمان، او دخدای ﷻ دصفاتو په باره کې درلوده، او دسلف صالح[1] پر دی عقيده باندې په اتفاق سره معتقد وو چې خدای ﷻ په آخرت کې ليدل کيږي، او قرآن دخدای ﷻ کلام دی، او مخلوق ندی، او په ايمان کې دزړه او ژبې تصديق ضروري خبره ده..»[2].

او همدارنگه (ابن تيميه) وايي: «تهول مشهور امامان دخدای ﷻ صفات ثابتوي، او وايي: چې قرآن

---

(١) سلف صالح هغه کسانو ته ويل کيږي چې داسلام په شروع په اولو دريو پيړيو کې يې ژوندکاوه او دقرآن او حديث متابعت يې کاوه او بدعت يې منځ ته ندی راوری، او دا کسان عبارت دي له: صحابه وو، تابعينو، او تبع تابعين چې دصحابه وو او تابعينو پيروي يې کړی وي. (ژباړونکی)

(٢) کتاب الايمان صفحه ٣٥٠-٣٥١، ددار الطباعة المحمدية چاپ، دمحمد الهراس په تعليق سره.

دخدای ﷻ کلام دی او مخلوق ندی، او وايي: چې خدای ﷻ په آخرت کې ليدل کيږي. همدا دصحابه وو، او تابعينو، او (دپيغمبر ﷺ) داهل بيت، او نورو مذهب دی، (او همدارنگه) دمعتبرو امامانو لکه: مالك بن انس، ثوري، ليث بن سعد، اوزاعي، ابو حنيفه، شافعي او احمد مذهب هم همدا دی»[1].

او دشيخ الاسلام ابن تيميه څخه دشافعي دعقيدی په باره کې پوښتنه وشوه، په جواب کې يې وويل: «دشافعي رضي الله عنه عقيدة دامت دسلف صالحو عقيده ده لکه: ثوري، اوزاعي، ابن مبارك، احمد بن حنبل، او اسحاق بن راهويه، او همدا دمعتبرو مشايخو لکه: فضيل بن عياض، ابو سليمان داراني، سهل بن عبد الله تستري، او نورو عقيده ده، ځکه چې ددی امامانو او ددوی په شان نورو (امامانو) په مينځ کې هيڅ ډول اختلاف

---

(١) منهاج السنة ٢/١٠٦.

ددین داصولو په باره کې وجودنلري، او دابو حنیفه عقیده هم همدا ده، ځکه له کومه چې دده عقیده (موږ ته) دتوحید او قضاء وقدر او نورو ورته مسائلو په باره کې ثابته ده، نو هغه ددې تیرو علماوو دعقیدې سره پوره سمون لري او ورسره موافقه ده، او دصحابه وو او تابعینو هم همدا عقیده ده لکه څنګه چې په قرآن او حدیث کې بیان شوي ده»[۱].

او علامه صدیق حسن خان هم همدا نظر غوره کړیدی لکه څنګه چې وایي: «زموږ مذهب او دسلف صالح مذهب دادی چې په: اثبات بیله تشبیه او تنزیه بیله تعطیل[۲] باندې عقیده لرو، او همدا داسلام دامامانو لکه:

---

(۱) مجموع الفتاوی ٥/٢٥٦.

(۲) اثبات بیله تشبیه دی ته وایي: چې دخدای ﷻ لپاره دده دشان سره لایق صفات ثابت شي کوم چې په قرآن او سنت کې راغلي وي، بیله دې چې هغه دمخلوقاتو دصفاتو سره مشابه کړو.

-

مالك، شافعي، ثوري، ابن المبارك، امام احمداو نورو ...مذهب دی، ځکه چي ددوی په مینځ کي هیڅ اختلاف پدی باره کي نشته، او دابو حنیفه هم همدا عقیده ده، ځکه کومه عقیده چي لده نه ثابته ده هغه ددی (تیرو) علماوو له عقیدی سره سمون لري، او دا هغه عقیده ده چي قرآن او حدیث (دهغي) بیان کړیدی»[1].

او دادی موږ (په راتلونکي صفحاتو کي) دځلورو واړو امامانو: ابو حنیفه، مالك، شافعي، او احمد رحمة الله علیهم داقوالو یوه برخه ددین داصولو دمسائلو په باره کي را نقلوو، او همدارنگه به ددوی موقف دعلم کلام په اړه (هم) بیان کړو.

او تنزیه بیله تعطیل دی ته وایي: چي خدای ﷻ له تولو بدو او ناخوښه صفاتو نه پاك او مبرا وبولو، بي له دی نه چي نیك او ښه صفات ځني نفي کړو. (ژباړونکی)

(۱) قطف الثمر ۴۷-۴۸ صفحه.

دوهم مبحث

دامام ابو حنیفه رحمة الله علیه عقیده:

أ- دتوحید په باره کې دامام ابو حنیفه اقوال:

اول: دتوحید په باره کې دده عقیده، او دمشروع توسل (وسیله نیولو) بیان، او دنامشروع توسل (وسیله نیولو) بطلان:

(١) ابو حنیفه وایي: «هیڅ څا ته نه ښایي چې بیله خدای ﷻ نه بل څوك ددوعا وسیله وګرځوي، او کومه مشروع دوعا چې موږ ته په هغه امر شوي هغه ده چې دخدای ﷻ لدی قول څخه اخیستل شوی ده: ﴿وَلِلَّهِ الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادعُوهُ بهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾[1]..»[2].

---

(١) دالاعراف سورت، ١٨٠ آیت، ترجمه: «او خدای ﷻ لره نیك نومونه دي، نو په هغه باندي هغه (خدای ﷻ) وبولی او ورته دوعا وکړی، او هغه کسان چې دده په نومونو کې کوږوالی نه کار اخلي، هغوی ته به ژر دخپلو اعمالو سزا ورکړل شي».

(٢) الدر المختار مع حاشیة ردالمحتار ٦/٣٩٦-٣٩٧.

(٢) او وايي: «مکروه ده چې څوك په دوعا کې ووايي: دفلاني شخص په حق، او يا ستا دنبيانو او رسولانو په حق، او دبيت الله په حق، او دمشعر حرام (مزدلفي) په (حق)، ستا څخه سوال کوم»[1].

(٣) او وايي: «هيڅ چا ته نه ښايي چې په خپله دوعا کې بيله خدای ﷻ نه بل څوك ددوعا وسيله وګرځوي، او زما په نظر مکروه ده چې (په خپله دوعا کې) ووايي: ستا دعرش دعزت په مقام[2]، او

(١) شرح العقيدة الطحاوية ٢٣٤ صفحه، اواتحاف السادة المتقين ٢/٢٨٥، اوشرح الفقه الأكبر دعلي القاري تأليف ١٩٨ صفحه.

(٢) دامام ابو حنيفه او محمد بن الحسن (دده شاګرد) په نزد مکروه ده چې څوك په خپله دوعا کې ووايي: «اللهم إن أسألك بمَعْقِد العِزِّ من عرشك»، (الهي زه ستا دعرش دعزت په مقام باندي ستا څخه سوال کوم)، حکه چې کوم آيت يا حديث ددی په جواز کي ندی راغلی، خو ابو يوسف (دابو حنيفه بل شاګرد) هغه جائز بولي نظر پدی حديث چې وايي دپيغمبر ﷺ له دوعا څخه دا وه (چې ويل يې): «اللهم إني اسألك بمعاقد العز من عرشك ومنتهى الرحمة من كتابك».. او دا-

يا ستا دمخلوقاتو په حق (ستا څخه سوال کوم)»[(۱)].

(٤) او وايي: «خدای ﷻ دمخلوقاتو په صفاتو نشي موصوف کيدلای، او غضب او رضا دده له

حديث بيهقي په الدعوات الكبيرة -لکه څنګه چي په بنايه ۳۸۲/۹، او نصب الراية ۲۷۲/٤ کي راغلي- ذکر کړی دی، ولي دهغه په سندکي دری داسي علتونه شته چي هغه ضعيفوي، او هغه دادي:

١- داودبن ابي عاصم دابن مسعود څخه حديث ندی اوريدلی.

٢- عبدالملك بن جريج مُدلِّس دی او اِرسال کوي. (مُدلِّس هغه دی چي له بل چا نه هغه حديث روايت کړي چي مخني اوريدلی يي نه وي او اوريدونکي ته داسي وښيي چي ګواکي له هغه نه يي اوريدلی دی، او يا دا چي خپل شيخ په خپل مشهور نامه ذکر نکړي).

٣- عمر بن هارون په درواغو ويلو متهم دی، نو ځکه خو ابن الجوزي -لکه څنګه چي په البنايه ۳۸۲/۹ کي راغلي- وايي: «دا حديث بي له شکه موضوع حديث دی، لکه څنګه چي دهغه له سند نه معلومه ده».

تهذيب التهذيب ۱۸۹/۳، ٤٠٥/٦، ٥٠١/٧، اوتقريب التهذيب ٥٢٠/١ دي وکتل شي.

(١) التوسل والوسيلة ۸۲ صفحه، اوشرح الفقه الاکبر ۱۹۸ صفحه.

صفتونو نه دوه بلا کیف[1] صفتونه دي، او دا داهل سنت وجماعت قول دی، او هغه (خدای ﷻ) په غضب کېږی، او راضي کېږي، او نه ښايي چي وویل شي: چي غضب دده عذاب دی، او رضا دده ثواب دی، او خدای ﷻ په هغه څه موصوفوو چي ده خپل ځان په هغه موصوف کړی دی: هغه یو دی، بي پروا دی (چا ته محتاج نه دی)، نه یې څوك زیږولي دي، او نه له چا نه زیږیدلی دی، هیڅ څوك هغه ته ورته ندی، ژوندی دی، قادر دی، اوریدونکی دی، لیدونکی دی، عالم دی، دخدای ﷻ لاسونه دهغوی پر لاسونو سربیره دي، (او دده لاسونه) دمخلوقاتو دلاسونو په شان ندي، او مخ

---

(۱) بلا کیف څخه مراد دادی چي ددی صفاتو کیفیت او څرنگوالی موږ ته ندی معلوم. (ژباړونکی)

(وجه) بې دمخلوقاتو دمخونو په شان نـــدى»[١].

(٥) او وايي: «او خداى ﷻ لاس، مـخ، او نفـس لـري، لکه څنګه چې په قرآن کې خداى ﷻ ذکـر کـړي دي، نو مخ او لاس او نفـس چـې خـداى ﷻ پـه قرآن کې ذکر کړيدي، هغه دده بلا کيـف صفتونـه دي، او نه ښايي وويل شـي: چـې لاس دده قـدرت او يا نعمت دى، ځکه پـدى خـبره کـې دخـداى ﷻ د(يوه) صفـت (يعـني دلاس دصفـت) بطـلان دى، او دا دقدريه وو او معتزلـه وو[٢] قـول دى»[٣].

(٦) او وايي: «وهيچ چا ته نه ښـايي چـې دخـداى ﷻ

---

(١) الفقه الابسط ٥٦ صفحــه.

(٢) قدريه او معتزله هغو کسانو ته ويل کيږي چـې داهـل سـنت او جماعت پر خلاف دخداى ﷻ ازلي صفـات نفـي کـوي او نـه يې مني، او په دى عقيده دي چې خـداى ﷻ دانسـان دافعـالو خالق ندى، بلکه خپلـه انسـان دخپلـو افعـالو خـالق دى، او عقيده لري چې خداى ﷻ په آخرت کې نـه ليـدل کـيږي، او دخداى ﷻ علم په ازل کې نه مـني. (ژبـاړونکى)

(٣) الفقه الاکبر ٣٠٢ صفحــه.

دذات په هکله (له خپل ځان) نه څه ووایـي، بلکه هغه به په هغه شیانو (صفاتو) موصوفوي چې خپله يې خپل ځان په هغه موصوف کړی دی، او له خپل ځان نه به دهغه په باره کې څه نه وايي، هغه مبارك او لوی ذات دی، او دټولو مخلوقاتو رب او پالونکی دی»[1].

(۷) او کله چې دخدای ﷻ له ښکته کیدو څخه وپوښتل شو، ويې ويل: «بلا کیف ښکته کیږي»[2].

(۸) او وايي: «او له خدای ﷻ نه له لوړ (اوچت)

---

(۱) شرح العقيدة الطحاوية ۴۲۷/۲، ددوکتور عبد الله الترکي تحقيق، او جلاء العينين ۳۶۸ صفحه.

(۲) عقيدة السلف اصحاب الحديث ۴۲ صفحه، ددار السلفية چاپ، او الأسماء والصفات دبيهقي تأليف ۴۵۶ صفحه، او کوثري دهغه په باره کې سکوت کړيدی (يعني هغه يې ردکړی ندی)، او شرح العقيدة الطحاوية ۲۴۵ صفحه، دناصر الدين البانی په تخريج، او شرح الفقه الاکبر دعلي القاري تأليف ۶۰ صفحه.

لوري نه سوال کیږي، نه له ښکته نــه، ځکــه چــي ښکته والی هیڅکلــه دربوبیــت او الوهیــت[١] لــه صفــاتو نه نــدي»[٢].

(٩) او وايي: «او خدای ﷻ په غضب کــیږي، او راضــي کیږي، او نه ښايي چي وویــل شــي: چــي غضــب دهغه عذاب دی، او رضا دهغه ثــواب دی»[٣].

(١٠) او وايي: «او (خدای ﷻ) دمخلوقاتو لــه هیــڅ شــی سره مشابهت نه لري، همیشه پــه خپلــو نومونــو او صفاتو (موصــوف) وو، او دی»[٤].

---

(١) دربوبیت معنی داده چي خــدای ﷻ دتولــو کائنــاتو خــالق او پالونکی دی، دالوهیت معنی داده چــي دټولــو انواعــو دعبــادت مستحق یوازي خدای ﷻ دی. (ژبــاړونکی)
(٢) الفقــه الابسط ٥١ صفحــه.
(٣) الفقــه الابسط ٥٦ صفحه، او کوثــري دهغــه پــه بــاره کــي ســکوت کړیــدی.
(٤) الفقــه الاکبر ٣٠١ صفحــه.

(١١) او وايـي: «او دخـداى ﷻ صفـات دمخلوقـاتو دصفـاتو څخـه بيـل دي، (هغـه) عـالم دى او پوهيږي، خو نه زموږ دپوهې په شـان، او (پـر هـر شى) قادر دى خو نه زموږ دقـدرت پـه شـان، او ويني،خو نه زموږ دليدلو په شان، او اوري،خـو نـه زموږ داوريدلو په شان، او خبرې كـوي خـو نـه زموږ دخبرو كولو په شـان»[1].

(١٢) او وايي: «خـداى ﷻ دمخلوقـاتو (پـه هيـڅ يـو) صفت نشي موصوف كيـدلاى»[2].

(١٣) او وايي: «او څوك چې خداى ﷻ دبشـري صفـاتو نه په يو صفت موصوف كړي، هغـه كـافر دى»[3].

---

(١) الفقـه الاكبر ٣٠٢ صفحـه .
(٢) الفقـه الابسط ٥٦ صفحـه.
(٣) العقيدة الطحاوية دالباني په تعليـق ٢٥ صفحـه.

(۱٤) او وايي: «او صفات يـــي (دوه قســـمه) دي: ذاتي[۱] دي، او فعلـــي[۲]، ذاتي صفـــات عبـــارت دي لـــه: ژوند، قدرت، علم، خبري کول، اوريـــدل، ليـــدل، او اراده. او فعلي صفـــات عبـــارت دي لـــه: پيـــدا کول، روزي ورکول، نـــوی پيـــدا کـــول، ابـــداع، صنع، او نور فعلـــي صفـــات، او هميشـــه پـــه دغـــه صفاتو او نومونو موصـــوف وو او دی»[۳].

(۱۵) او وايي: «او (خدای ﷻ) هميشه (لـــه ازل نـــه) پـــه خپل فعل ســـره کوونکـــی دی، او فعـــل (دخـــدای

---

(۱) ذاتي صفات هغه دي چي خدای ﷻ بي په ضـــد او نقيـــض ســـره نه موصوف کيږي، لکـــه: علـــم چـــي ضديـــي جـــهل دی، او خدای ﷻ په جهل نشي موصوف کيـــدای. (ژبـــاړونکی)

(۲) فعلي صفات هغه دي چي خدای ﷻ دهغه پـــه ضـــد موصـــوف کيدای شي، لکه: پيدا کول او نه پيـــدا کـــول، روزي ورکـــول او نه ورکول، چي دواړه خدای ﷻ تـــه نســـبت کيـــدای شـــي. (ژبـــاړونکی)

(۳) الفقـــه الاکبر ۳۰۱ صفحـــه.

ﷻ) ازلي صفت دی، او فاعل خدای ﷻ دی، او فعل يې ازلي صفت دی، او مفعول (چې الله پيدا کړی) مخلوق دی، او دخدای ﷻ فعل مخلوق نه دی»(۱).

(۱٦) او وايي: «څوك چې ووايي: نه پوهېږم چې خدای ﷻ په آسمان کې دی او که په ځمکه کې؟ هغه کافر دی، او همدارنګه څوك چې ووايي: خدای ﷻ پر عرش دی، خو نه پوهېږم چې عرش په آسمان کې دی او که په ځمکه کې (نو هغه هم کافر دی)»(۲).

(۱۷) او دهغه سړي په جواب کې چې له ده نه يې

(۱) الفقه الاکبر ۳۰۱ صفحه.

(۲) الفقه الابسط ٤٦ صفحه، او دغه لفظ شيخ الاسلام ابن تيميه هم په مجموع الفتاوی ٤٨/٥، او ابن القيم په اجتماع الجيوش الاسلامية صفحه ۱۳۹، او ذهبي په العلو ۱۰۱-۱۰۲ صفحه، او ابن قدامه په العلو ۱۱٦ صفحه، او ابن ابي العز په شرح العقيدة الطحاوية ۳۰۱ صفحه کې نقل کړيدي.

وپوښتل: ستا رب چې ته يې عبادت کـــوی چـيري دی؟ (هغه) وويل: «بيشکه خـــدای ﷻ پـــه آسمـــان کي دی نه په ځمکه کي، چـــا ورتـــه وويـــل: آيـــا دخدای ﷻ دی قول تـــه نـــه گوری چـــه وايـــي: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ﴾[1] (هغه) وويـــل: دا ددی پـــه شـــان ده چي وچا ته وليکی: زه له تا ســـره يم، او تـــه لـــه هغه څخه (ليري) او غائب يـــي»[2].

(۱۸) او وايـــي: «دخـــدای ﷻ لاس ددوی پـــر لاســـونو برسيره دی، (او دده لاســـونه) دمخلوقـــاتو دلاســـونو په شـــان نـــدي»[3].

(۱۹) او همدا رنگه وايي: «بيله شکه چي خـــدای ﷻ پـــه آسمان کي دی نه په ځمکه کي، نو چا ورتـــه وويـــل

---

(۱) دالحديد سورت، ٤ آيت، تـــرجمه: «او (خـــدای ﷻ) ستاســـو ســـره دی».

(۲) الاسماء والصفات ٤٢٩ صفحـــه.

(۳) الفقـــه الابسط ٥٦ صفحـــه.

چي دخدای ﷻ دا قول ته نــه ګوری چــي وایــي: ﴿وَ هُوَ مَعَكُمْ﴾[(۱)]؟ (هغه) وویل: دا ددی پــه شــان ده چي ته چا ته ووایې: زه ستا ســره یم، او تــه لــه هغه نه (لیري) او غائب یــي»[(۲)].

(۲۰) او وایي: «خدای ﷻ مخکي لدی نــه چــي دموســی ﷺ سره خبري وکړي متکلــم (خــبري کونکــی) وو»[(۳)].

(۲۱) او وایي: «او خدای ﷻ په خپل کلام ســره متکلــم (ویاند) او خبري کونکــی وو، او کــلام د(هغــه) ازلي صــفت دی»[(٤)].

(۲۲) او وایي: «او خدای ﷻ خــبري کــوي نــه زمــوږ

---

(۱) دالحدید سورت، ٤ آیت، ترجمه یې تــیره شــوی ده.
(۲) الاسماء والصفــات ۲/۱۷۰ .
(۳) الفقه الاکبر ۳۰۲ صفحــه.
(٤) الفقه الاکبر ۳۰۱ صفحــه.

دخبرو کولو په شـــان»[۱].

(۲۳) او وایـــي: «او موســـی ﷺ دخـــدای ﷻ خـــبري واوریدی، لکه څنـــګه چـــي خـــدای ﷻ وایـــي: ﴿وَكَلَّمَ اللَّـــهُ مُوسَـــى تَكْلِيمـــاً﴾[۲]، او خـــدای ﷻ مخکي لدی نه چي لـــه موســـی ﷺ ســـره خـــبري وکـــړي، متکلـــم وو (یعـــني دکـــلام پـــه صفـــت موصـــوف وو)»[۳].

(۲٤) او وایي: «او قـــرآن دخـــدای ﷻ کـــلام دی، پـــه مصحفونو کي لیکل شوی، په زړونـــو کـــي حفـــظ شوی، په ژبو باندي قراءت شـــوی، او پـــر پیغمـــبر ﷺ نازل شـــوی دی»[٤].

---

(۱) الفقه الاکبر ۳۰۲ صفحـــه.
(۲) دالنساء سورت، ۱٦٤ آیت، ترجمه: «او خـــدای ﷻ لـــه موســـی ﷺ سره خبري وکـــړی».
(۳) الفقه الاکبر ۳۰۲ صفحـــه.
(٤) الفقه الاکبر ۳۰۱ صفحـــه.

(۲۵) او وايي: «او قرآن مخلوق نـــدی»[۱].

ب- دقضاء اوقدر په باره کي دامام ابو حنیفه اقوال:

(۱) یو څوك امام ابو حنیفه ته راغی، او له ده ســـره یـــي دقضاء وقدر په باره کي خبري او بحـــث وکـــړ، نـــو ده (ابو حنیفه) ورته وویل: «آیا نـــه پوهـــېږی څـــوك چي دقضاء وقدر په بـــاره کـــي بحـــث او خـــبري کوي دهغه چا په شان دی چي دلمـــر وســـترګي تـــه ګوري، چي څومره زیاد ورتـــه ګوري هغومـــره بـــه زیاد حیران (او سرګردان) شـــي»[۲].

(۲) امـــام ابو حنیفه وايي: «او خـــدای ﷻ لـــه ازل نـــه په ټولو شیـــانو عالم وو مخکي لدی نـــه چـــي هغـــه پیـــدا کـــړي»[۳].

(۳) او وايي: «خدای ﷻ هغه څه چي پیـــدا شـــوي نـــه

---

(۱) الفقه الاکبر صفحـــه ۳۰۱ .

(۲) قلائد عقود العقبـــان (ق-۷۷-ب) .

(۳) الفقه الاکبر ۳۰۲-۳۰۳ صفحـــه.

وي دعدم په حال کې په هغه عالم وي، او پوهيږي چې دهغه پيدايش به څنګه وي، او خداى ﷻ هغه څه چې موجوداو پيدا دي دوجود په حالت کې په هغه عالم وي، او پوهيږي چې فنا به يې څنګه وي»[1].

(٤) او وايي: «او (دهر شي) تقدير يې په لوح محفوظ کې ليکلى دى»[2].

(٥) او وايي: «او موږ پدى اقرار کوو چې خداى ﷻ قلم ته امر وکړ چې وليکي، نو قلم وويل: اى زما ربه څه وليکم؟ خداى ﷻ وويل: هغه څه وليکه چې دقيامت تر ورځي پورې پيدا کيدونکي دي، خداى ﷻ فرمايي: ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ

(١) الفقه الاکبر ٣٠٢-٣٠٣ صفحه.
(٢) الفقه الاکبر ٣٠٢ صفحه.

* ﴿وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ﴾[۱] »[۲].

(٦) او وايي: «او هيڅ شى په دنيا او آخرت كي دخداى ﷻ له ارادى نه پرته نه واقع كيږي»[۳].

(٧) او وايي: «خداى ﷻ ټول شيان پيدا كړيدي، (خو) نه له بل شي نه»[٤].

(٨) او وايي: «او خداى ﷻ دشيانو له پيدا كولو نه مخكي خالق او پيدا كونكى وو (يعني دپيدا كولو او خلق كولو صفت په ازل كي ورته ثابت وو)»[٥].

(٩) او وايي: «موږ پدى اعتراف كوو چي بنده دخپلو

---

(١) دالقمر سورت، ٥٢-٥٣ آيت، ترجمه: «او هر څه چي يي كړي دي په هغه كتابو كي چي (ملائكو ليكلي دي) درج دي، او (ددوى له اعمالو نه) هر وړكوتى او لوى (ددوى) په (صحيفو) ليكلي دي».

(٢) الوصية مع شرحها ٢١ صفحه.

(٣) الفقه الاكبر ٣٠٢ صفحه .

(٤) الفقه الاكبر ٣٠٢ صفحه.

(٥) الفقه الاكبر ٣٠٤ صفحه .

اعمالو، او اقرار، او معرفت سره مخلوق دی، او کله چې فاعل او کوونکی (بنده) مخلوق وي، نو اعمال به یې هرو مرو مخلوق وي»[(۱)].

(۱۰) او وایي: «دبندګانو ټول اعمال لکه: حرکت او سکون ددوی کسب او عمل دی، او خدای ﷻ دهغه پیدا کونکی او خالق دی، او هغه ټول د(خدای ﷻ) په اراده او علم او قضاء وتقدیر سره دي»[(۲)].

(۱۱) او وایي: «او دبندګانو ټول اعمال لکه حرکت او سکون حقیقتاً ددوی له کسب او عمل څخه دي، او خدای ﷻ دهغه خالق دی، او دا ټول دخدای ﷻ په علم او اراده او قضاء او تقدیر سره دي، او طاعتونه او ښه اعمال ټول دالله تعالی په امر، محبت، رضا، علم، اراده، قضا او تقدیر

(۱) الوصية مع شرحها ۱٤ صفحه .
(۲) الفقه الاكبر ۳۰۳ صفحه.

سره دي، او بد اعمال ټول دخداى ﷻ په علم او قضاء اوتقدير او اراده سره دي، (خو) نه دهغه په محبت او رضايت او امر سره»[(١)].

(١٢) او وايي: «او خداى ﷻ مخلوقات دکفر او ايمان څخه سالم (خالي) پيدا کړي دي[(٢)]، او بيا يي دوى ته خطاب (وينا) وکړه (امر او نهي يي ورته وکړه)، چي بعضو په خپله اراده او دخداى ﷻ له توفيق نه پرته له حق نه انکار وکړ او کافر شول، او بعضو (په خپله اراده) او دخداى ﷻ په توفيق او تأييد سره (په حق) اعتراف او تصديق وکړ او مؤمنان شول»[(٣)].

(١٣) او وايي: «او دآدم ﷺ اولاده يي دده له ملا

(١) الفقه الاكبر ٣٠٣ صفحه.

(٢) صحيح خبره داده چي خداى ﷻ مخلوقات پر اسلامي فطرت پيدا کړيدي، لکه څنگه چي خپله ابو حنيفه هم په خپل وروستني قول کي دى خبري ته اشاره کړى ده.

(٣) الفقه الاكبر ٣٠٢-٣٠٣ صفحه .

(صُلْب) نه دميږيانو په شکل راوايستل، او بيا يې هغوی مخاطب کړل او په ايمان راوړلو يې ورته امر وکړه، او له کفر نه يې منع کړل، بيا الله ته دوی په ربوبيت اقرار وکړ، او پدی ډول دوی ايمان راوړ، او دوی پر همدی (مؤمن) فطرت باندي دنيا ته راغلل، نو څوك چي وروسته لدی نه کفر اختيار کړي (په حقيقت کي يې خپل اولنۍتعهد او پيمان) بدل کړ، او څوك چي ايمان راوړي او د(حق) تصديق وکړي (نو په حقيقت کي پر خپل اولني تعهد باندي) ثابت پاته شوی دي»[1].

(۱٤) او وايي: «او خدای ﷻ تول شيان په تقدير کي ليکلي، او دهغي فيصله يې کړيده، او هيڅ شی په دنيا او په آخرت کي دخدای ﷻ له ارادی او علم او قضاء او تقدير نه بغير نه واقع کيږي، او

(۱) الفقه الاکبر ۳۰۲ صفحه.

هغه يې (ټول) په لوح محفوظ کـــې ليکلـــي دي»[۱].

(۱۵) او وايي: «او هيڅ څوك له مخلوقاتو نه يـــې پـــر ايمـــان او کفر باندې مجبور کـــړي نـــدی، خـــو دوی يـــې دافرادو په شکل پيدا کړل، کفر او ايمان دبنـــدګانـــو له افعالو نه دی، او خـــدای ﷻ دکـــافر پـــه کفـــر دهغه دکفر په حالت کې عـــالم دی، او چـــې کلـــه ايمان راوړي، نو په ايمان يې عـــالم دی، او لـــه هغـــه سره محبت لري، بيله دی چې دهغـــه (خـــدای ﷻ) په علم کې (څه) تغير راشـــي»[۲].

ج– دايمان په باره کې دامام ابو حنيفه اقـــوال:

(۱) امام ابو حنيفه وايي: «ايمـــان عبـــارت لـــه اقـــرار او تصديق نـــه دی»[۳].

(۲) او وايي: «ايمان عبارت دی له اقرار په ژبـــه ســـره او

---

(۱) الفقه الاكبر ۳۰۲ صفحـــه.

(۲) الفقه الاكبر صفحـــه ۳۰۳.

(۳) الفقه الاكبر ۳۰٤ صفحـــه.

تصدیق په زړه سره، او یوازي اقرار کول ایمان ندی»[1]. دا قول طحاوي له ابو حنیفه او دهغه له دوو یارانو (ابو یوسف او محمد) نه نقل کړیدی»[2].

(۳) او وایي: «او ایمان نه زیاتیږي، او نه کمیږي»[3].

زه وایم: چي دابو حنیفه دا قول چي ایمان نه زیاتیږي او نه کمیږي، او دا چي ایمان یوازي عبارت له قلبي تصدیق او دژبي له اقرار نه دی، او اعمال دایمان له حقیقت نه خارج دي، دا دابو حنیفه او دنورو امامانو لکه: مالك، شافعي، احمد، اسحاق، بخاري، او نورو دعقیدی تر مینځ داختلاف او جلاوالي نقطه ده، او حق (په دی

(۱) کتاب الوصیة مع شرحها ۲ صفحه.
(۲) الطحاویة مع شرحها ۳۶۰ صفحه.
(۳) کتاب الوصیة مع شرحها ۳ صفحه.

مسئله کي) له هغوی سره دی، او دابو حنيفه قول له حق نه لیري دی، (خو) په دوارو صورتونو کي (يعني که بې قول صحيح وي او يا خطا وي) ده ته اجر او ثواب ورکول کيږي، او ابن عبدالبر او ابن ابي العز داسي راوړي دي چي گواکي ابو حنيفه لدی قول نه رجوع کړی ده، او خدای ﷻ ښه پوهيږي»[1].

د- دصحابه وو ﷺ په باره کي دامام ابو حنيفه اقوال:

(١) امام ابو حنيفه وايي: «او هيڅ يو دپيغمبر ﷺ له اصحابو نه بيله خير نه په بل څه نه يادوو»[2].

(٢) او وايي: «او دپيغمبر ﷺ داصحابو له هيڅ يو نه

---

(١) التمهيد دابن عبد البر تأليف ٢٤٧/٩، شرح العقيدة الطحاوية ٣٩٥ صفحه.

(٢) الفقه الاكبر ٣٠٤ صفحه.

بیزاري نه کوو، او نه له یوه سره لــه بــل نــه پرتــه محبت کــوو»[١].

(٣) او وايي: «دهغوی دیو کــس دیــو ســاعت لپــاره دپیغمبر ﷺ سره اوسیدل زموږ دټول عمر تــر عمــل ښه او بهتر دي، ولو که زمــوږ عمــر هــر څومــره زیات هــم وي»[٢].

(٤) او وايي: «او موږ اقرار کوو چــي غــوره ددی امــت دپیغمبر ﷺ نه وروسته ابــو بکــر صدیــق، وروســته عمر، وروسته عثمان، او وروســته علــي ﷺ دی»[٣].

(٥) او وايي: «دپیغمبر ﷺ نه وروسته دخلګو نه لــــه ټولــو غوره او بهتره ابو بکر او عمر او عثمــــان او علــي ﷺ دي، او وروســته لــه دوی نــه دپیغمــبر ﷺ دټولــو

---

(١) الفقه الابسط ٤٠ صفحــــه .

(٢) مناقب ابي حنيفة دمكي تــأليف ٧٦ صفحــه.

(٣) الوصية مع شرحها ١٤ صفحــــه.

اصحابو په باره بیله خیر نه بل څه نه وایــــو»[١].

هــ- ابو حنیفه په دین کي لــــه (بیځایــه) خصومــت او بحث کولو نه منع کــوي:

(١) ابو حنیفه وایي: «په بصره کـــي زیــاتي گمـــراه ډلي شته، او زه له شل ځلي نه زیــات هلتــه تللــی یم، او کله مي یو کال یا زیات او یا کم لـــه دی نـــه هلتــه تیر کړي دي، او فکر به مي کاوه چي علــــم کــلام له ټولو نه افضل علـــم دی»[٢].

(٢) او وایي: «زه دعلم کـــلام پــه زده کولــو دومـــره مشغول شوم او دی حد ته ورســـیدم چـــي خلـــگو را ته په گوته اشاره کول (یعني دیـــر شـــهرت مـــي تر لاسه کړ)، او مور دحماد دحلقـــي ســـره نـــژدی په یو حلقه کي کیناستلو، چي (یــــوه ورځ) یـــوی

(١) لکه څنگه چي په النور اللامع (ق ١١٩-ب) کي لـــده نـــه نقـــل شـــوي دي.

(٢) مناقب ابي حنیفة دالکردري تـــألیف١٣٧ صفحـــه.

ښځې (راشخه پوښتنه وکړه) او راتــه یـــې وویـــل: یو څوك دی ښځه یې مینځـــه ده او غـــواړي چـــې هغه په مسنونه طریقــه ســـره طلاقــه کـــړي، نـــو څنګه طلاق ورکـــړي؟

زه پوه نه شوم (چې په جـــواب کـــې) څـــه ووایم، هغې ته مې امر وکړ چـــې حمـــاد تــه ولاړه شـــې (دهغه څخه پوښتنه وکړي) او بیـــا مـــا تــه خـــبر راکړي، (نو هغه) ولاړه او لــــه حمـــاد څخـــه یـــې پوښتنه وکړه، هغه ورته (په جـــواب کـــې) وویـــل: چې مینځه دي وروسته لدی نه چې لــــه حیـــض نـــه پاکه شي، مخکې لدی نه چـــې ورســـره یـــو ځـــای شي (جماع ور سره وکړي) طلاقه دي یـــې کـــړي، او بیا دي تر دوو حیضو پـــوري پریـــږدي (انتظـــار دي ورته وکړي)، وروسته لدی نه چې لــــه دوهـــم حیض نه (پاکه شي) او غسل وکړي، نو بیـــا دبـــل

میږه سره دهغي نکـــاح روا ده.

ښځه بیرته راغله او ماته یې قصه وکړه، مـــا وویــل: چي نور زما لپاره د(علم) کـــلام پـــه هکلـــه څـــه ضرورت نشته، او خپل بوټونـــه مـــي واخیســـتل او دحماد په حلقه کي کښیناســـتم»[1].

(۳) او وايي: «دخدای ﷻ لعنـــت دي پـــر عمـــر بـــن عبیدوي، ځکه چي دخلکو لپاره یـــي دعلـــم کـــلام دبیځایه او بي فائدی بحثونو لاره پرانیســـتله»[2].

او چا ځني پوښتنه وکـــړه او ویـــي ویـــل: دکومـــي خبري په باره کي چي خلگو (په علم کـــلام کـــي) دعَرَض او جسم[3] په هکله را پیدا کـــړي دي څـــه

(۱) تاریخ بغـــداد ۳۲۳/۱۳ .

(۲) ذم الکلام دالهروي تـــألیف ۲۸-۳۱ صفحـــه.

(۳) عَرَض هغه شي ته وايي چي جســـم نـــه وي او مســـتقل وجـــود ونه لري، او په بل شي پوري مربوط وي لکـــه: خنـــدا، رنـــگ، بوی او نـــور.
=

وايي؟ (په جواب کـــي) ورتـــه وويـــل: (دا تـــول) دفیلسوفانو (بیځایـــه) خـــبري دي، دســـلف صـــالح دسنتو په لاره روان شه، او (په دیـــن کـــي) دنـــوي شیانو له پیدا کولو نه ډډه وکړه، ځکـــه چـــي (پـــه دین کي) هر نوی کار بدعـــت دی»[1].

(٤) حماد دابو حنیفه زوی وایي: «زمـــا مرحـــوم پـــلار یوه ورځ ما ته راغی، او (پدی وخـــت کـــي) زمـــا سره داهل کلام یوه ډله وه چـــي زمـــا ســـره یـــي مناقشه او بحث کـــاوه، او آوازونـــه مـــو اوچـــت شوي وه، او چي کله دهغه له ننوتلو نه پـــوه شـــوم نو دباندي ورته راووتلم، راته یـــي وویـــل: څـــوك در سره دي؟ ورته ومي ویـــــل: چـــي فلانکـــی او

او جسم هغه ته وایي چي عَـــرَض نـــه وي او دتجزیـــي وړ وي او مستقل وجود ولـــري، لکـــه: انســـان، تیـــګه، لـــرګی او نـــور. (ژبـــاړونکی)

(١) ذم الکلام دالهروي تـــأليف (١٩٤/ب).

فلانکی او فلانکی، کوم کسان چي زما سره وو، په نومونو مي ياد کړل، ويل يي: دځه باره کي مو مناقشه او بحث کاوه؟ ورته مي وويل: دفلانکي او فلانکی مسئلي په باره کي، ويل يي: چي علم کلام پريږده، (حماد) وايي: چي هيڅکله مي خپل پلار نه وو ليدلی چي بيځايه خبره وکړي، او يا (يو ځلي) په يو کار امر وکړي، او بيا ورنه منع وکړی. پلار ته مي وويل: ای پلاره، تا (مخکي) ما ته امر کاوه (چي علم کلام زده کړه)،ويل يي: هو زويه، او زه دي نن له هغه شخه منع کوم، ورته مي وويل: چي ولي؟ ويل يي: اي زويه دا کسان چي دعلم کلام په مسائلو کي په خپلو مينځو کي اختلاف لري، (مخکي لدی نه) په يو نظر وو او دين يي يو وو، تر څو چي شيطان ددوی په مينځ کي دښمني او اختلاف پيدا کړ، او پدی توگه يي

دوی یو له بل سره لیري کـــړل..»[1].

(٥) او امام ابو حنیفه ابو یوسف ته وویـــل: «لـــدی نـــه ډډه وکړه چي و عوامو خلګو ته داصـــول دیـــن پـــه باره کي دعلم کلام څخه خـــبري وکـــړي، ځکـــه هغوی به بیا ستا نه پیروي کـــوي او دعلـــم کـــلام (په زده کړه) به مشغول کـــیږي»[2].

دا دابو حنیفه رحمة الله علیـــه داقوالـــو (او عقیـــده وي نظریاتو) یوه برخه وه چي داصول دین دمســـــائلو او دعلـــم کلام او اهل کلام په باره کي (بې دهغه دریـــځ څـــرګنـــد کړی)، او له هغه نه مو را نقل کـــړه.

---

(۱) مناقب أبي حنيفة دالمكي تـــأليف ۱۸۳-۱۸٤ صفحـــه.
(۲) مناقب أبي حنيفة دالمكي تأليف ۳۷۳ صفحه.

دريم مبحث

د امام مالك رحمة الله عليه عقيده:

أ- د توحيد په باره كي دامام مالك اقوال:

(١) هروي د شافعي ځخه نقل كوي چي وايي: له امام مالك نه د علم كلام او توحيد په باره كي پوښتنه وشوه، (په جواب) كي يي وويل: «(هيڅ كله) امكان نلري چي د پيغمبر ﷺ په باره كي داسي (غلط) گمان وشي چي هغه دي (خپل) امت ته د استنجاء احكام ښودلي وي، خو توحيد دي يي نه بي ورته ښودلی، او توحيد هغه دی چي پيغمبر ﷺ (د هغه په باره كي) وايي: «امر را ته شوی دی چي د خلكو (كافرانو) سره تر هغه وجنگيږم چي (كلمه د توحيد) لا اله الا الله ووايي»[(١)]، نو كوم

---

(١) دا حديث بخاري په كتاب الزكاة، باب وجوب الزكاة ٢٦٢/٣، ح١٣٩٩، او مسلم په كتاب الإيمان، باب الأمر بقتال الناس حتى يقولوا لا اله الا الله محمد رسول الله ٥١/١، ح ٣٢٤، او النسائي په كتاب الزكاة، باب مانعي الزكاة ١٤/٥، ح ٢٤٤٣، ټولو له عبيد الله عتبة بن مسعود له-

شي چې ددوی مال او وينه (ژوند) خوندي وساته، هماغه حقيقي توحيد دی»[(١)].

(٢) دارقطني له وليد بن مسلم نه نقل کوي چې وايي: «له مالك، ثوري، اوزاعي، او ليث بن سعد نه مې د هغه احاديثو چې د (خدای ﷻ) د صفاتو په باره کې راغلي دي پوښتنه وکړه، ويل يې: لکه څنګه چې راغلي هماغسې دي پرې عقيده وکړی (او ايمان دي پرې ولری)»[(٢)].

(٣) ابن عبد البر وايي: «له مالك نه پوښتنه وشوه چې خدای ﷻ د قيامت په ورځ ليدل کيږي؟ ويل يې: هو، خدای ﷻ فرمايي: ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ

ابو هريره نه روايت کړی دی، او ابو داود په کتاب الجهاد، باب علی ما يقاتل المشرکون ٣/١٠١، ح ٢٦٤٠، له ابو صالح له ابو هريرة نه روايت کړی دی.

(١) ذم الكلام (ق-٢١٠).

(٢) دا اثر دار قطني په الصفات ٧٥ صفحه، او آجرّي په الشريعة ٣١٤ صفحه، او بيهقي په الاعتقاد ١١٨ صفحه، او ابن عبد البر په التمهيد ٧/١٤٩ کې راوړی دی.

نَاضِرَةٌ ۞ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾[١]، او د بلي دلي په باره كي فرمايي: ﴿كَلاَّ إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ﴾[٢]»[٣].

قاضي عياض په خپل كتاب ترتيب المدارك[٤] كي له ابن نافع[٥] او

(١) د القيامة سورت، ٢٢ آيت، ترجمه: «(د نيكانو او صالحانو) مخونه د قيامت په ورځ رونبانه وي، او خپل رب ته گوري».

(٢) د المطففين سورت، ١٥ آيت، ترجمه: «قطعاً (داسي نده لكه څنگه چي كفار وايي)، بلكه دوى د قيامت په ورځ د خپل رب له ليدلو نه محروم دي».

(٣) الانتقاء ٣٦ صفحه.

(٤) ٤٢/٢ .

(٥) د ابن نافع په نوم دوه كسه له مالك نه روايت كوي: يو عبد الله بن نافع بن ثابت الزبيري، ابو بكر، المدني دى، چي ابن حجر د هغه په باره كي وايي: «صدوق دى، په ٢١٦هـ كال كي وفات شوى دى»، او دوهم كس عبد الله بن نافع ابن ابي نافع، المخزومي مولاهم، ابو محمد، المدني دى، ابن حجر دهغه په باره كي وايي: «ثقة، صحيح الكتاب في حفظه لين، په ٢٠٦هـ كال او ويل كيږي چي وروسته لدى نه وفات شوى دى».

تقريب التهذيب ٤٥٥/١-٤٥٦، او تهذيب التهذيب ٥٠/٦-٥١ دي وكتل شي.

اشهب[١] ځخه نقل کوي چي (و امام مالك) ته دوی وویل: ای ابو عبد الله آیا یو لدوی نه پر نورو باندی ښه والی لری (لکه ځنګه چي خدای ﷻ فرمايي): ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ۞ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ او خدای ﷻ ویني؟ ویل یې: هو، په خپلو دوو سترګو باندي، ما ورته وویل: چي بعضي وايي چي خدای ﷻ نه لیدل کیږي، او د«ناظرة» کلمه (په آیت کي) ثواب ته دانتظار کوونکي په معنی ده، ویل یې: درواغ وايي، بلکه خدای ﷻ لیدل کیږي، آیا دموسی ؑ قول دي ندی اوریدلی (چي وايي): ﴿قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ﴾[٢]، آیا موسی ؑ ناممکن (او محال)

(١) هغه: اشهب بن عبد العزیز بن داوود ابو عمر المصري دی، ابن حجر دهغه په باره کي وايي: «ثقة، فقیه، په ٢٠٤هـ کال کي وفات شوی دی».
تهذیب التهذیب ١/٨٠ دي وکتل شي.

(٢) دالاعراف سورت، ١٤٣ آیت، ترجمه: «ای زما ربه خپل ځان را ته ښکاره کړه چي درته وګورم».

کار له خدای ﷻ نــه غوښــتی وو؟ پداســي حــال کي خدای ﷻ بي په جــواب کــي وويــل: ﴿لَــنْ تَرَانِي﴾[1] يعني په دنيا کي، (او دا) ځکه چــي دنــيا دار فناء او له مينځه تلونکی ده، او کــوم شــی چــي له مينځـــه تلونکــی اوفــاني وي (يعــني د انســان سترګي) پــه هغــه بــاندي (د خــدای ﷻ د ذات) چي باقي او هميشه دی ليدل ممکن ندي، خـــو چــي کله دار بقاء (آخرت) ته ولاړ شــي نــو (د آخــرت په سترګو) چي (د هميشـــه لپـــاره بـــه) بـــاقي وي د (خدای ﷻ) هميشه باقي (ذات) به ويـــني، خـــدای ﷻ فرمـــايي: ﴿كَـــلاَّ إِنَّـــهُمْ عَـــنْ رَبِّـــهِمْ يَوْمَئِـــذٍ لَمَحْجُوبُـــونَ﴾[2].

(٤) او ابو نعيم له جعفر بن عبد الله څخـــه نقـــل کـــوي وايي: «موږ د مالك بن انس ســـره وو چـــي څـــوك

---

(١) د الاعراف سورت، ١٤٣ آيت، ترجمه: «هيڅ کله به ما و نـــه ويـــنې».

(٢) د المطففين سورت، ١٥ آيت، ترجمه: «قطعـــاً (داســـي نـــده لكـــه څنګه چي کفار وايي)، بلكـــه دوی د قيـــامت پـــه ورځ د خپـــل رب له ليدلو نه محـــروم دي».

ورته راغی او وېې ویل: ای ابـــو عبــد الله، رحمـــن (خدای ﷻ) پر عـــرش بـــاندي استواء کـــړی ده، څنګه استواء يې کـــړی ده؟

مالك داسي په غضب شو چي کلـــه هـــم د پوښتني په وخت داسي په غضب شوی نـــه وو، بيـــا يـــي د ځمکي خواته کتل او يو کـــوچـــني لـــرګی يـــي پـــه خاورو کي ښوراوه تر څو ټول وجـــود يـــي خـــولي شو، او بيا يې ســـر را پورتـــه کـــړ او لـــرګی يـــي وغورځاوه او ويې ويل: د (استواء) کيفيـــت معقـــول (معلوم) نـــدی، او (د خـــدای ﷻ) اســـتواء مجهولـــه نده، او ايمان پر هغه بـــاندي واجـــب دی، او د هغـــه په باره کي ســـوال کـــول بدعـــت دی، او زه تـــا د بدعتيانو څخه ګڼم، او بيا يې امـــر وکـــړ چـــي (دده له مجلس) نه يې وباسي، او بيا يـــي (لـــه مجلـــس نـــه) وايستـــل شـــو»[1].

---

(١) الحلية ٦/٣٢٥-٣٢٦، او دا اثر صـــابوني پـــه عقيـــدة الســـلف اصحاب الحديث ١٧-١٨ صفحه کي له جعفـــر بـــن عبـــد الله=

(٥) او ابو نعيم له يحيى بن الربيع نه نقـــل كــوي وايـــي:
«موږ د مالك بن انس سره وو چي يو څـــوك راغـــى
او ورته ويې ويل: اى ابو عبــد الله د هغــه چـا پــه
باره كي چي وايي قرآن مخلوق دى څــــه وايې؟
مالك وويـــل: «دا زنديـــق[1] دى مـــړ يـــي كـــړى،

له مالك نه، او ابن عبد البر په التمهيد ١٥١/٧ كــــي لــه عبــد الله بن نافع له مالك نه، او بيهقي پــه الاسمــاء والصفــات ٤٠٨ صفحه كي له عبد الله بن وهب له مالك نــه نقــل كــړى دى، حافظ ابن حجر په فتح البـــاري ١٣/٤٠٦-٤٠٧ كــي وايـــي: «اسناده جيد»، او ذهـــبي پــه العلــو ١٠٣ صفحــه كــي هغــه تصحيـــح كـــړى دى.

(١) زنديق فارسي كلمه ده چي په ابتــــداء كـــي مســلمانانو هغــه د مانويانو په باره كي چي پــه دوو اصلـــو: روښـــنايي او تـــاريكي باندي عقيده لري، اســـتعمالاوه، او بيـــا يـــي مفـــهوم پراختيـــا وموندو او پر دهريينو او پـــر نـــورو بـــاطل عقـــائدو والا ډلـــو او گمراهانو او هغو كسانو باندي چي د دين پـــه بـــاره كـــي يـــي شك كاوه، او هغو كسانو چي پـــه فكـــري او عملـــي ډگر كـــي بې خپل ځان آزاد باله، اطلاق وشـــو.
الموسوعة الميســـرة ١/٩٢٩، او تـــاريخ الالحـــاد د عبـــد الرحمـــن بدوي تأليف ١٤-٣٢ صفحه دي وكتـــل شـــي.

(سړي) وويل: اى ابو عبد الله، ما دا خــــبره لــه بــل
چا نه اوريدلي او (تاته يــــي) نقــل کـــوم، (مــــالك)
وويل: ما له بل چا نه نده اوريدلي، بلکـــــه ستا نــه
مي واوريدل، نو (مـــالك) دا خـــبره ډيـــره لويــه او
خطـــرناکه وګڼلــه»[1].

(٦) او ابن عبد البر له عبد الله بن نافع څخه نقـــل کـــوي
چي وايي: «مالك بـــن انــس وايـــي: څـــوك چـــي
وايي: قــرآن مخلوق دى، (نو هغـــه دي) ســـخت
ووهل شي او بنــدي دي شــــي تـــر څـــو توبـــه
وبــاسي»[2].

(٧) او ابو داوود له عبد الله بن نافع نه نقل کــــوي چـــي
وايي: «مالك وايي: خداى ﷻ په آسمـــان کـــي دى،

---

(١) الحلية ٦/٣٢٥، او لالكائي هغه په شـــرح اصـــول اعتقـــاد اهـــل السنة والجماعة ١/٢٤٩ کي له ابو محمـــد يحيـى بـــن خلـــف لـــه مالك نه، او قـــاضي عيـــاض پـــه ترتيـــب المـــدارك ٢/٤٤ کـــي نقـــل کـــړى دى.

(٢) الانتقـــاء ٣٥ صفحـــه.

او علم يې په هر ځای کـــي دی»[١].

ب- د قضاء او قدر په بــاره کــي د امــام مــالك اقـــوال:

(١) ابو نعیم له ابن وهب[٢] نه نقل کــوي چــي وایــي: «له مالك نه مي واوریدل چي و یــو چــا تــه یــي ویل: تا تیره ورځ زما ځخحــه د قضــاء او قــدر پــه باره کي پوښتنه وکړه؟ هغه ویـــل: هــو، (مــالك) ویل: چي خدای ﷻ فرمايي: ﴿وَلَــوْ شِــئْنَا لَآتَيْنَــا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَكِنْ حَــقَّ الْقَــوْلُ مِنِّــي لَأَمْلَــأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّــاسِ أَجْمَعِــينَ﴾[٣]، نــو حتمــاً

---

(١) ابو داوود هغه په مسائل الامــــام احمــد ٢٦٣ صفحــه کــي، او عبد الله بن احمد په السنة ١١ صفحه، زوړ چــاپ کــي، او ابــن عبد البر په التمهيد ١٣٨/٧ کي نقــل کــړی دی.

(٢) هغه عبد الله بن وهب القرشي مولاهم المصــري دی، ابــن حجــر د هغه په باره کي وایــي: «الفقيــه، ثقــة، حــافظ، عــابد، پــه ١٩٧هــ کال کي وفات شــوی دی».
تقريب التهذيب ٤٦٠/١ دي وکتل شـــي.

(٣) د السجدة سورت، ١٣ آيت، ترجمه: «که مو غوښـــتي وای نــو هــر نفس (انسان) ته به مو هدايت کړی وای، ليکــن زمــا قــول (پــر-

هماغسې کېږي چې ويلې يـــې دي»[١].

(٢) او قاضي عياض وايي: «له امام مـــالك نـــه د قدريـــه وو[٢] په باره کې پوښتنه وشـــوه چـــې هغـــه کـــوم کسان دي؟ وېې ويـــل: هغـــوی هغـــه کســـان دي چې وايي: گناهونه (خدای ﷻ) ندي پيـــدا کـــړي، او همدارنگه (لده نه) د قدريـــه وو پـــه بـــاره کـــې پوښتنه وشوه؟ وېې ويل: هغـــوی هغـــه کســـان دي چې وايي: پر (افعالو او اعمالو بـــاندي) توانيـــدل او قدرت لرل د دوی (انســـانانو) لخـــوا نـــه دی، کـــه وغواړي د خدای ﷻ اطاعت بـــه کـــوي، او (کـــه و غواړي) نافرماني به يې کـــوي»[٣].

دی خبري) ولاړ او ثابت شوی دی چې له جنيـــاتو او انســـانانو (لـــه کفارو او گنهگارانو) نه به تول يو ځـــای دوزخ ډکـــوم».

(١) الحليـــة ٣٢٦/٦ .

(٢) د قدريه وو تعريف مخکي کي تير شـــوی دی. (ژبـــاړونکی)

(٣) ترتيب المـــدارك ٤٨/٢، او شـــرح اصـــول اعتقـــاد اهـــل الســـنة والجمـــاعة ٧٠١/٢ .

(۳) او ابن ابي عاصم له سعيد بن عبد الجبار نه نقل کوي چې وايي: «لهٔ مالك نه مې واوريدل چې ويل يې: زما نظر د (قدريه وو) په باره کې دادی چې په توبه ويستلو دي امر شي، که توبه ونکړي نو قتل دي شي»[1].

(٤) او ابن عبد البر وايي: «مالك وايي: په قدريه وو کې مې بيله بې عقل او احمق کسانو نه بل څوك و نه موندل»[2].

(٥) او ابن ابي عاصم له مروان بن محمد طاطري څخه نقل کوي چې وايي: «له مالك نه مې واوريدل چې و قدريه وو ته د ښځې ورکولو په باره کې څني پوښتنه وشوه؟ (په جواب کې يې) د

---

(١) السنة د ابن ابي عاصم تأليف ١/٨٧-٨٨، او ابو نعيم هم هغه په الحلية ٦/٣٢٦ کې نقل کړی دی.
(٢) الانتقاء ٣٤ صفحه.

خدای ﷻ دا قول ووايه: ﴿وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ﴾[1] ...»[2].

(٦) او قاضي عياض وايي: «مالك وايي: د قدريه وو هغه كسان چي خلك و خپل بدعت (باطلي عقيدى) ته رابولي، هغوى ته ښځه وركول روا نده، او همدارنګه د خوارجو[3] او روافضو[4] شهادت روا ندى (او بايد ونه منل شي)»[5].

(٧) او قاضي عياض وايي: «له مالك نه د قدريه وو په

---

(١) د البقرة سورت، ٢٢١ آيت، ترجمه: «او مؤمن مريي (غلام) له مشرك نه بهتره دى».

(٢) السنة د ابن ابي عاصم تأليف ١/٨٨، او الحلية ٦/٣٢٦ .

(٣) خوارج د اهل سنت او جماعت د مخالفو ډلو څخه يوه ډله ده، چي د علي او معاويه ﷺ په مينځ كي د اختلاف پيدا كيدلو نه وروسته مينځ ته راغلي ده، او بدى عقيده دي چي علي او عثمان ﷺ كافران دي (نعوذ بالله من ذلك)، او د لوى ګناه (ګناه كبيره) مرتكب كافر ګني، او وايي چي هميشه به په دوزخ كي وي. (ژباړونكى)

(٤) روافض اهل تشيع ته وايي. (ژباړونكى)

(٥) ترتيب المدارك ٢/٤٧ .

باره کي پوښتنه وشوه چي آيا د هغوی سره خبرو کولو نه ځان وساتو؟ وبي ويل: هو، په هغه صورت کي چي په عقيده بي خبر وي، او په بل روايت کي وايي: په هغوی پسي دي لمونځ نه کوي، او ندي حديث ځني قبلوي، او که له هغوی شخحه مو کوم څوك د مسلمانانو د حراست او حفاظت په ځای کي وموندل، نو له هغه ځايه نه بي وباسي»[1].

ج- د ایمان په باره کي د امام مالك اقـــوال:

(١) ابن عبد البر له عبد الرزاق بن همام نه نقل کوي وايي: «له ابن جريج[2] او سفيان ثوري او معمر ابن راشد او سفيان بن عيينه او مالك بن انس نه

---

(١) ترتيب المدارك ٢/٤٧ .

(٢) هغه عبد الملك بن عبد العزيز بن جريج الرومي الأموي مولاهم المكي دی، ذهبي د هغه په باره کي په تذکرة الحفاظ ١/١٦٩کي وايي: «الإمام، الحافظ، فقيه الحرم، أبو الوليد، په ١٥٠هـ کال کي وفات شوی دی». تاريخ بغداد ١٠/٤٠٠ دي وکتل شي.

مي واوريدل چي وايي: ايمان عبـــارت دى لـــه قـــول او عمل نه، او زياتيږي او كمـــيږي»[١].

(٢) او ابو نعيم له عبد الله بن نافع نه نقـــل كـــوي چـــي وايي: «مالك بن انس ويل: ايمـــان عبـــارت دى لـــه قول او عمل نـــه»[٢].

(٣) او ابن عبد البر له اشهب بن عبـــد العزيـــز نـــه نقـــل كوي وايي: «مالك وايـــي: خلكـــو دبيـــت المقـــدس طرف ته شپاړس (١٦) مياشتې لمونـــځ وكـــړ، او بيـــا امر شول چي دبيت الله طرف تـــه (لمونـــځ وكـــړي)، خـــداى ﷻ فرمـــايي: ﴿وَمَـــا كَـــانَ اللهُ لِيُضِيـــعَ إِيمَانَكُمْ﴾[٣] يعني ستاسو لمونځونه وبيـــت المقـــدس تـــه، مالك وويل: او زه پدى ســـره غـــواړم دمرجئـــه وو[٤]

---

(١) الانتقـــاء ٣٤ صفحـــه.

(٢) الحليـــــة ٦/٣٢٧ .

(٣) دالبقرة سورت، ١٤٣ آيت، ترجمه: «او خـــــداى ﷻ هيـــڅ كلـــه ستاسو ايمان (يعني لمونځ) نه ضايع كـــــوي»[٣] .

(٤) مرجئه داهل سنت او جماعت دمخالفو ډلو څخـــه يـــوه ډلـــه ده، او عقيده لري چي ايمان يوازي دزړه تصديق او عقيـــدى تـــه وايـــي،=

هغه چا قول بيان کړم چې وايي: لمونځ دايمـــان (لــه جملې) څخه نــدى»[١].

د- دصحابه وو په باره کې دامام مــالك اقــوال:

(١) ابو نعيم له عبد الله عنبري[٢] نه نقـــل کـــوي وايـــي: «مالك بن انـــس وايـــي: څـــوك چـــي دپيغمـــبر ﷺ داصحابو بد ووايي، نو هغه په زړه کې لـــــه هغــوى سره دښمني لري، نو (لدى وجهې) دمســـــلمانانو پــه غنيمت کې برخه نلري، او بيا يـــــي دخـــداى ﷻ دا قول تلاوت کـــړ: ﴿والذيـــن جـــاءوا مـــن بعدهـــم

او گناهونه دمؤمن ايمان ته هيح زيان نه رســـوي، او بيلــه عملــه څخه ايمان دجنت لپاره کافي دى، او مؤمنـــانو کـــه هـــر څومـــره گناهونه کړي وي و دوزخ ته نه ځـــي. (ژبـاړونکى)

(١) الانتقـــاء ٣٤ صفحـــه.

(٢) هغه عبد الله بن سوار بـــن عبـــد الله العنـــبري البصـــري القـــاضي دى، ابن حجر دهغه په باره کـــي وايـــي: «ثقـــة، پـــه ٢٢٨هـــ کال کې وفات شوى دى»، او دوفات دکال په بـــاره کـــي نـــور اقـــوال هم شـــته.
تقريـــب التـــهذيب ١/٤٢١، او تهذيب التـــهذيب ٥/٢٤٨ دي وکتـــل شـــي.

يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالإِيمَانِ وَلا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلاً﴾[١]، نو څوك چي دهغوى بد ووايي او يا په زړه كي ور سره دښمني ولري، دمسلمانانو په غنيمت كي برخه نه لري»[٢].

(٢) او ابو نعيم دزبير[٣] داولادو ديو كس څخه نقل كوي وايي: «مور دمالك سره وو چي ديو چا نوم ياد شو چي دپيغمبر ﷺ داصحابو بد يي ويل، مالك دا آيت ووايه: ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ

---

(١) دالحشر سورت، ١٠ آيت، ترجمه: «هغه كسان چي وروسته لدوى نه راغلل وايي: اى زموږ ربه زموږ گناهونه وبخښه، او هغو كسانو ته چي زموږ نه مخكي مؤمنان تېر شوي دي، بخښنه وكړه، او زموږ په زړونو كي دهغوى دښمني مه اچوه».

(٢) الحلية ٦/٣٢٧ .

(٣) هغه دمالك سره وو، او له هغه نه يي حديث اوريدلي دي، دزبير بن عوام له اولادى څخه دى، نوم يي: عبد الله بن نافع بن ثابت بن عبد لله بن الزبير بن عوام دى، تعريف يي مخكي تير شوى دى.

مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ -حتى بلغ- يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ﴾[١]، او بيا يي وويل: دچا په زړه کي چي دپيغمبر ﷺ داصحابو سره دښمني وي دا آيت دهغه په باره کي صدق کوي»[٢].

(٣) قاضي عياض له اشهب بن عبد العزيز نه نقل کوي وايي: «موږ دمالك سره وو چي دعلويانو[٣] نه يو څوك ورته راغلی -او هغوی (علويان) به دده مجلس ته حاضريدل- او آواز يي ورته وکړ: چي ای ابو عبد الله، نو مالك خپل سر را پورته کړ، علوي ورته وويل: زه غواړم چي تا دخپل

---

(١) دالفتح سورت، ٢٩ آيت، ترجمه: «محمد دخدای ﷻ پيغمبر دی، او هغه کسان چي لده سره دي له کفارو سره ډير سخت او پر مسلمانانو باندي مهربانه دي -د آيت تر آخره پوري-».

(٢) الحلية ٦/٣٢٧ .

(٣) علويان داهل تشيع څخه يوه ډله ده. (ژباړونکی)

ځان او خدای ﷻ په مینځ کې حجت او شاهد وګرځوم، کله چې خدای ﷻ ته ورشم او را ځخه وپوښتي، نو زه به ورته ولیم چې مالك ماته (همداسي) ویلي دي.

مالك ورته وویل: ووایه (څه ویل غواړی).

ویل یې: وروسته له پیغمبر ﷺ نه غوره دخلکو څوك دی؟

(مالك) ویل: ابو بکر، علوي ویل: وروسته څوك؟ (مالك) ویل: عمر، علوي ویل: وروسته څوك؟ (مالك) ویل: عثمان، هغه خلیفه چې په ظلم سره وژل شوی دی، علوي ویل: په خدای ﷻ مي قسم دی چې بیا به هیڅ کله هم له تا سره نه کښنینم» [(١)].

(١) ترتیب المدارك ٢/٤٤-٤٥ .

هـ- امام مالك په دين كي لـه (بيځايـه) خصومـت او بحث كولو نه منع كـوي:

(۱) ابن عبد البر له مصعب بـن عبـد الله زبـيري[1] نـه نقل كوي وايي: «مالك بن انس وايـي: ددين پـه باره كي (بيهوده او بيځايـه) بحـث كـول مكـروه گڼم، لكه: دجهم بـن صفـوان[2] او قدريـه وو او نورو دافكارو په باره كي (بحـث كـول)، او زمـوږ دښار خلگو هم همدا بده گڼله او لـه هغـه نـه يـي منعه كوله، او بيله هغه مسائلو چي په عمـل پـوري مربوط وي، په نورو مسـائلو كـي بحـث كـول صحيح ندي، او ددين او دخـداى ﷻ دذات پـه

(۱) هغه مصعب بن عبد الله بن مصعب بن ثـابت بـن عبـد الله بـن الزبير بن العوام الأسدي، المدني، نزيـل بغـداد، دى، ابـن حجـر دهغه په باره كي وايي: «صدوق، عالم بالنسـب، پـه ۲۳۶هـ كال كي وفات شـوى دى».
تقريب التـهذيب ۲/۲۵۲، او تهذيب التـهذيب ۱۰/۱۶۲ دي وكتـل شـي.
(۲) جهم بن صفوان دقدريه دلي مؤسس دى، او پـه ۲۱۸هـ كـال كي وفات شوي دى. (ژبـاړونكى)

باره کي وماته سکوت اختيـــارول بهــتره ښــکاري، ځکه زه وينم چي زموږ دښـــار علمـــاء ددیـــن پـــه باره کي له بحث کولو نه منع کـــــوي، مـــگر هغــه مسائل چي په عمل پوري مربـــوط وي»[1].

(۲) او ابو نعيم له عبد الله بن نافع نه نقل کـــــوي وايـــي: «له مالك نه مي واوريدل چـــي وايـــي: کــه څـــوك ټولي کبيره گناوي هم وکړي، خو له شرك نـــه يـــي ځان ساتلی وي، او له دا بدعتونـــو نـــه لـــيري پاتــه شوی وي، -او يو بل څه يې هم وويـــل- نـــو (بيـــا به هم) جنت ته داخل شـــي»[2].

(۳) او هروي له اسحاق بن عيســـى[3] نـــه نقـــل کـــوي

---

(۱) جـــامع بيـــان العلـــم وفضلـــه ٤١٥ صفحـــه، ددار الکتـــب الاســـلامية چـــاپ.

(۲) الحـــلية ٦/٣٢٥ .

(۳) هغه اسحاق بن عيسى بن نجيح البغدادي دی، ابـــن حجـــر دهغـــه په باره کي وايي: «صدوق، پـــه ۲۱٤هــــ کـــال کـــي وفـــات شـــوی دی».

وايي: «مالك وايي: څوك چـــي دعلـــم كـــلام لـــه لاري نه ددين پلټنه وكړي هغه (پـــه حقيقـــت كـــي) زنديق دی، او څوك چـــي دكيميـــاء دعلـــم[1] پـــه واسطه پيسي لاس تـــه راوړل وغـــواړي هغـــه (پـــه حقيقت كي) مفلس دی، او څوك چـــي نـــا آشـــنا احـــاديث لتـــوي هغـــه (پـــه حقيقـــت كـــي) درواغجـــن دی»[2].

(٤) او خطيب له اسحاق بن عيســـى نـــه نقـــل كـــوي وايي: «له مالك نه مي واوريدل چي دديـــني مســـائلو په باره كي بحث و مجادلي كول يـــي بـــد گانـــه، او ويل يي: هر كله چي په بحث او مجادله كولـــو كـــي

تقريـــب التـــهذيب ١/٦٠، او تهذيـــب التـــهذيب ١/٢٤٥ دي وكتـــل شـــي.

(١)د كيمياء علم هغه علم ته وايي چـــي گمـــان كـــيږي دهغـــه پـــه واسطه سره خاوره او اوسپنه او داسي نور شـــيان پـــه ســـرو زرو بدليدلای شي. (ژبـــاړونكی)

(٢) ذم الكـــلام (ق ١٧٣-أ) .

ماهر سړی ماته راشي نو هغه (په حقيقت کې) له موړ نه غواړي هغه څه چې جبريل پر پيغمبر ﷺ نازل کړي دي شاته وغورځوو او پرې ايږدو»[١].

(٥) او هروي له عبد الرحمن بن مهدي نه نقل کوي وايي: «ومالك ته ورغلم او دده سره يو څوك وو چې پوستنه يې ځني کوله، مالك ورته وويل: شايد چې دعمرو بن عبيد له ملګرو نه به يې؟ لعنت دخدای ﷻ دي پر عمرو بن عبيد وي، ځکه هغه وو چې دا دبحث کولو بدعت (يعني علم کلام) يې مينځ ته راوړ، او که چيري کلام (يعني په دين کي بيځايه بحث کول) علم وای، نو صحابه وو ﷺ او تابعينو به په هغه کې برخه اخيستې وای او توجه به يې ورته کړې وای، لکه څنګه چې يې و ديني او شرعي مسائلو ته خپله

(١) شرف اصحاب الحديث ٥ صفحه.

توجه اړولی وه»[(١)].

(٦) او هروي له اشهب بن عبد العزیز نه نقل کوي وايي: «له مالك نه مي واوریدل چې وايي: له بدعتونو نه لیري اوسی، چا ورته وویل چې ای ابو عبد الله بدعت څه ته وايي؟ ویل: دبدعت خاوندان هغه دي چې دخدای ﷻ په نومونو، صفاتو، کلام، علم، اوقدرت کې خبري او بحث کوي، او هغه څه چې صحابه وو او تابعینو یې له بحث کولو نه ډډه کړیده، (دا کسان) ځنې ډډه نه کوي»[(٢)].

(٧) او ابو نعیم له شافعي نه نقل کوي وايي: «کله چې به له بدعت کارانو نه یو څوك مالك ته راغی، (نو مالك به) ورته وویل: زه دخدای ﷻ په واضح او ښکاره حجت (لاره، او دهغه په

(١) ذم الکلام (ق ١٧٣-ب).
(٢) ذم الکلام (ق ١٧٣-أ).

دین) باندی (یقین لرم) او پر هغه ټینګ ولاړ یم، او ته (د خدای ﷻ) په دین کې شک لری، نو (ستا په شان) بل شک لرونکي ته ورشه او ورسره بحث او خبرې وکړه»[1].

(٨) ابن عبد البر له محمد بن احمد بن خویز منداد مصري مالکي نه نقل کوي چې هغه په خپل کتاب «الخلاف» د«الاجارات» په بحث کې وایي: «مالك وایي: و مبتدعینو او نجومیانو[2] ته دکتابونو په کرایه ورکول او دهغوی نه اخیستل روا ندي، -او دغه کتابونو نومونه یې واخیسته- او بیا یې وویل: چې دمبتدعینو کتابونه زموږ دمذهب دعلماوو په نزد داهل کلام لکه: معتزله

---

(١) الحلیة ٦/٣٢٤ .

(٢) مبتدع دبدعت خاوند ته وایي، او بدعت دی ته وایي چې په دین کې داسي نوي خبرې او کارونه را پیدا کړل شي چې له هغه نه مقصد دخدای ﷻ عبادت کول او و هغه ته نژدیکت او ثواب حاصلول وي، خو هغه کارونه پیغمبر ﷺ او صحابه وو نه وي کړي. (ژباړونکی)

او نورو ډلو دکتابونو په شان دي، چــې پــه کرایــه ورکول او اخیستل یې فســخ او باطـــل دي»[1].

دا وه دامام مالك داقوالو یو مجموعــه چــې دتوحیــد، او صحابه وو ﷺ، او ایمان، او علم کلام په باره کــې مــو لــه هغه نه نقل او بیان کړه، (چې دده نظر څرګنــد کــړ).

---

(١) جامع بیــان العلــم وفضلــه صفحــه ٤١٦،٤١٧، ددار الکتــب الاســلامیة چــاپ.

څلورم مبحث

د امام شافعي رحمة الله علیه عقیده

أ- د توحید په باره کې دامام شافعي اقوال:

(١) بیهقي له ربیع بن سلیمان نه نقل کوي وایي:

«شافعي وایي: حوك چې په خدای ﷻ او یا دهغه په نامه قسم یاد کړي او بیا وفا پرې ونکړي، نو کفاره[1] پرې لازمیږي، او که چیري دخدای ﷻ نه پرته په بل شي قسم یاد کړي، لکه چې ووایي: (زما دي) په کعبه قسم وي، او (زما دي) په پلار قسم وي، او بیا په (خپل قسم) وفا ونکړي، نو کفاره نه پرې لازمیږي، او همدارنگه څوك چې په خپل عمر قسم یاد کړي ... کفاره نده پرې لازمه، ځکه چې دا په

(١) دقسم کفاره داده، چې په قسم وفاء ونکړي، نو بیا به یا لسو کسانو ته خواړه ورکوي، او یا به کالي ورکوي، او یا به یو مریي آزادوي، او که دا دري شیان یې له وسه نه وه پوره نو بیا به دري ورځې روژه نیسي. (ژباړونکی)

خدای ﷻ سره قسم ندی، او (دا نوع قسم) مکروه دی او پیغمبر ﷺ ځني منع کړی ده، (لکه چي فرمايي): «په يقين سره خدای ﷻ لدی نه منع کړي ده چي په خپلو پرونو څوك قسم ياد کړي، که څوك غواړي چي قسم ياد کړي، نو بايد چي په خدای ﷻ قسم ياد کړي او يا دي سکوت اختيار کړي»[1] ..»[2].

او دامام شافعي په نظر ددی منعي علت دادی چي دخدای ﷻ نومونه مخلوق ندي، او څوك چي په خدای ﷻ قسم ياد کړي او په هغه وفا ونکړي، کفاره پر لازمه ده[3].

---

(١) دا حديث بخاري په کتاب الأيمان والنذور، باب لا تحلفوا بآبائكم ١١/٥٣٠، او مسلم په کتاب الأيمان، باب النهي عن الحلف بغير الله ٣/١٢٦٦، ح ١٦٤٦ کي روايت کړی دی.

(٢) مناقب الشافعي ١/٤٠٥ .

(٣) دا اثر ابن ابي حاتم په آداب الشافعي ١٩٣ صفحه، او ابو نعيم په الحلية ٩/١١٢-١١٣، او بيهقي په السنن الكبرى-

(٢) ابن قيم په خپل کتاب (اجتماع الجيوش الاسلامية) کي له شافعي نه نقل کوي چي هغه وايي: «د سنت موافق خبره (عقيده) چي زه په هغه معتقد يم، او زموږ دمذهب علماء او کوم اهل حديث چي ما ليدلي لکه: سفيان او مالك او نور هم په هغه معتقد دي، عبارت ده له: اقرار کول په کلمه دلا اله الا الله محمد رسول الله، او دا چي خداى ﷻ په آسمان کي پر خپل عرش دى، او خپلو بندگانو ته څنگه چي وغواړي نژدي کيږي، او دا چي خداى ﷻ ددنيا آسمان ته څنگه چي وغواړي را ښکته کيږي»[1].

١٠/٢٨، او په الاسماء والصفات ٢٥٥-٢٥٦ صفحه، او بغوي په شرح السنة ١٨٨/١ کي روايت کړى دى، او همدارنگه دي العلو ١٢١ صفحه، او مختصر الاسماء والصفات ٧٧ صفحه هم وکتل شي.

(١) اجتماع الجيوش الاسلامية ١٦٥ صفحه، او اثبات صفة العلو ١٢٤ صفحه، او مجموع الفتاوى ١٨١/٤-١٨٣،-

(٣) او ذهبي له مزني نه نقل کوي وايي: ما ویل داسي څوك چي کومه مسأله چي دتوحيد په باره کي زما په ذهن کي ګرځي، په هغه پوه شي، نو هغه به شافعي وي، نو هغه ته ورغلم پداسي حال کي چي هغه دمصر په مسجد کي وو، او مخي ته يي په دوو زنګنونو کښيناستم، او ورته ومي ويل: کوم څه چي دتوحيد په باره کي زما په ذهن کي ګرځي او دهغه په باره کي فکر کوم، او زه پوهيږم چي ستا په اندازه علم بل څوك نلري، نو دهغه په باره کي ستا سره څه دي؟ (شافعي) په غضب شو او وېي ويل: آيا ته پوهيږی چي چيرته يي؟ ما ويل: هو، ويل يي: دا هغه ځای دی چي خدای ﷻ فرعون پکښي غرق کړی دی، آيا پيغمبر ﷺ (د کومي مسألي) په باره کي (چي ستا

او العلو دذهبي تأليف ١٢٠ صفحه، او مختصر العلو دالباني تأليف ١٧٦ صفحه.

په ذهن کي ده) دسوال کولو امر کړی دی؟ ما ویل: نه، ویل یې: آیا صحابه وو دهغه په باره کي څه ویلي دي، ما ویل: نه، ویل یې: آیا پوهیږی په آسمان کي څو ستوري دي؟ ما ویل: نه، ویل یې: آیا ددغه ستورو څخه دکوم یوه جنسیت، راختل، او پریوتل، او دا چي له څه نه پیدا شوي دی، در ته معلوم دی؟ ما ویل: نه، ویل یې: نو کوم شی چي مخلوق دی او په خپلو سترګو یې وینې دهغه په باره کي په څه نه پوهیږی، او بیا ته دهغه دخالق دعلم په باره کي خبري کوي؟ بیا یې داوداسه یوه مسأله را څخه وپوښتل، زه په پوه نشوم، او بیا یې هغه په څلور شکله تقسیم کړه او دهر یوه پوښتنه یې را څخه وکړه، صحیح جواب مي ور نه کړای شو، بیا یې وویل: کوم شي ته چي په ورځ کي پنځه واره ضرورت لری، دهغه زده کړه دي پري ایښي، او په ډیره سختي او مشکله سره کوښښ

کوي چې دخدای ﷻ دعلم په باره کې معلومات لاس ته راوړی، پدی چې ستا په ذهن کې دهغه په باره کې سوال پیدا شوی؟ نو ته دخدای ﷻ دی قول ته رجوع وکړه چې فرمايي: ﴿وَإِلَـٰهُكُمْ إِلَـٰهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَـٰنُ الرَّحِيمُ ۞ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ.. ﴾ الآية[1]، او مخلوق دهغه پر خالق او پیدا کونکي دلیل وګڼه، او څه چې ستا عقل دهغه له پوهیدلو نه عاجز وي، دهغه په باره کې تکلف (او بیځایه پلټنه) مه کوه»[2].

---

(١) دالبقرة سورت، ١٦٣-١٦٤ آیت، ترجمه: «او ستاسو خدای ﷻ یو دی، هیڅ څوك دعبادت وړ بیله رحمن او رحیم خدای ﷻ نه نشته، په رښتیا چې دآسمانونو او ځمکو (... ددی آیت تر آخره پورې) کې (د خدای ﷻ دوحدانیت) نښې نښانې دي».

(٢) سیر اعلام النبلاء ٣١/١٠ .

(٤) او ابن عبد البر له یونس بن عبد الاعلى[١] نه نقل کوي وايي: «له شافعي نه مي واوريدل چي وايي: (که چیري) مو له چا نه واوريدل چي وايي: اسم بيله مسمى نه بل څه دی، او يا شيء (چي اطلاق يې پر خدای ﷻ باندي کيږي) بيله شيء نه بل څه دی، نو تاسو پر هغه باندي شاهد اوسی چي هغه (د زنديق) عقيده لري»[٢].

(٥) او شافعي په خپل کتاب الرسالة کي وايي: «او حمد و ثنا خدای ﷻ لره ده.. کوم (ذات لره) چي خپله يې خپل ځان دخپل شان سره سم توصيف کړی دی، اوله کوم (وصف) نه چي مخلوق يې ورته نسبت کوي، (ډير) لوړ او

(١) هغه يونس بن عبد الاعلى بن ميسرة الصدفي الصميري دی، ابن حجر دهغه په باره کي وايي: «ثقة، من صغار العاشرة، په ٢٦٤هـ کال کي وفات شوی دی».
تقريب التهذيب ٢/٣٨٥، او شذرات الذهب ٢/١٤٩، او طبقات الشافعية لابن هداية الله ٢٨ صفحه دي وکتل شي.
(٢) الانتقاء ٧٩ صفحه، او مجموع الفتاوى ٦/١٨٧ .

مُبرّا دی»[۱].

(٦) او ذهبي په خپل کتاب سیر اعلام النبلاء کې له شافعي نه نقل کوي چې وايي: «کوم صفات چې قرآن او حدیث راوړي، هغه ثابتوو (او منو يې)، او (د مخلوق سره) شباهت ځيني نفي کوو لکه څنګه چې يې خپله نفي کړی او فرمايي: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾[۲]»[۳].

(٧) او ابن عبد البر له ربيع بن سليمان نه نقل کوي وايي: «له شافعي نه مې واوريدل چې دخدای ﷻ ددغه قول: ﴿كَلاَّ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ﴾[٤]، په باره کې يې ويل: خدای ﷻ

---

(١) الرسالة ٧-٨ صفحه.

(٢) دالشورى سورت، ١١ آيت، ترجمه: «دده دمثل په شان هيڅ شی نشته».

(٣) السير ٢٠/٣٤١ .

(٤) دالمطففين سورت، ١٥ آيت، ترجمه: «هيڅ کله داسې نده (چې کفار وايي)، بلکه هغوی دقيامت په ورځ دخپل رب له ليدلو نه محروم دي».

موږ ته په دې آيت کې ارشاد کوي چې په آخرت کې يوه ډله دخداى ﷻ له ليدلو نه منع کيږي (بلکه هغه به ويني، او په ليدو کې به يې شك نه کوي)»[١].

(۸) لالکائي له ربيع بن سليمان نه نقل کوي وايي: «د محمد بن ادريس شافعي سره وم چې له صعيد[٢] نه ورته يو ليك راغى او پکښې ليکلي وه: چې دخداى ﷻ ددې قول په باره کې څه وايې چې فرمايي: ﴿كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ﴾[٣]؟ شافعي وويل: کله چې دوى دغضب په حالت کې دخداى ﷻ له ليدلو نه محروم شول، نو دا پر دې خبرې دلالت کوي چې درضائيت په حالت کې هغه (خداى ﷻ) ويني، ربيع وايي: ما ويل: اى ابو عبد الله ته پدې

(١) الانتقاء ۷۹ صفحه.
(٢) په مصر کې ديو منطقي نوم دى. (ژباړونکى)
(٣) دالمطففين سورت، ١٥ آيت، او ترجمه يې تيره شوه.

قول عقيده لرى؟ ويـل يـي: هـو، زه همـدا قـول (عقيده) دخداى ﷻ دعبادت (وسـيله) گنـم»[١].

(٩) او ابن عبد البر له جارودي[٢] نه نقل كـوي وايـي: «د شافعي وراندي دابراهيم بن اسماعيل بـن عليـه[٣] نوم ياد شو، وبې ويل: زه دهغـه سـره پـه ټولـو شيانو كي مخالف يم حـتى دلا الـه الا الله پـه ويلـو كي دهغه خبره نـه اخلـم، (څكـه چـي) زه وايم:

---

(١) شرح اصول اهل السـنة والجماعـة ٢/٥٠٦ .

(٢) شايد هغه به موسى بن ابي الجارود وي، ابـن حجـر دهغـه په باره كي وايي: «د شافعي له ملـگرو او شـاگروانـو نـه دى او له هغه نه روايت كوي»، ابن هبة الله دهغـه پـه بـاره كي وايي: «په مكه كي يې دشافعي دمذهـب موافـق فتـوى وركول، دوفات تاريخ يې معلوم نـدى».
تهذيب الاسماء واللغات ٢/١٢٠، او طبقات الشـافعي لابـن هداية الله ٢٩ صفحه دي وكتل شـي.

(٣) هغه ابراهيم بن عليه دى، ذهبي دهغـه پـه بـاره كـي وايـي: «جهمي هالك، بحث او جدل به يې كاوه، او ويل به يـي چـي قرآن مخلوق دى، په ٢١٨هـ كال كي وفـات شـوى دى».
ميزان الاعتـدال ١/٢٠، او لسـان المـيزان ١/٣٤-٣٥ دي وكتـل شـي.

بیله خدای ﷻ نه بل دعبـــادت ور معبـــود نشـــته، (هغه ذات) چې له موسی ؑ سره یـــې (د پـــردې تر شا) خبرې کړې، او (پداسې حـــال کـــې چـــې) هغه (ابراهیم بن اسمـــاعیل بـــن علیـــه) وایـــي: بیلـــه خدای ﷻ څخه بـــل دعبـــادت وړ معبـــود نشـــته، (هغه ذات) چې خبرې یې پیـــدا (خلـــق) کـــړې او دپردې له شا نه یـــې و موســـی تـــه واورولې (یعـــنې دکلام له صفت نه منکـــر دی)»[1].

(۱۰) او لالکائي له ربیع بن سلیمان نه نقل کـــوي وایـــي: «شافعي وايي: څوك چې ووايي: قـــرآن مخلـــوق دی هغه کـــافر دی»[2].

(۱۱) بیهقي له ابو محمد زبیري نه نقل کوي وایـــي: «چـــا شافعي ته وویل: ما ته ووایه چې قـــرآن خـــالق دی؟

---

(۱) الانتقاء ۷۹ صفحه، او دا قصه حافظ ابـــن حجـــر دمنـــاقب الشافعي دذهبي تألیف نه په لسان المـــیزان ۱/۳۵ کـــې نقـــل کـــړی ده.

(۲) شرح اصول اهل الســـنة والجماعـــة ۱/۲۵۲ .

ویل یې: نه، ویل: نو مخلوق دی؟ ویل یې: نه، ویل: نو غیر مخلوق دی؟ ویل یې: هو، ویل: څه دلیل پر دی خبره شته چې مخلوق نه دی؟ شافعي سر را پورته کړ او ویې ویل: پدې اقرار کوی چې قرآن دخدای ﷻ کلام دی؟ ویل: هو، شافعي وویل: دا خبره ستا نه مخکې ویل شوی ده، خدای ﷻ فرمايي: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلامَ اللَّهِ﴾[1]، و فرمايي: ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيماً﴾[2]، شافعي ویل: نو آیا ته پدې اقرار کوي چې خدای ﷻ وو او کلام یې هم وو؟ او یا دا چې خدای ﷻ وو او کلام یې نه وو؟

(۱) دالتوبه سورت، آیت ٦، ترجمه: «او که له مشرکینو نه حوك له تا نه پناه وغواړي، نو پناه ورته ورکړه تر څو دخدای ﷻ کلام واوري».
(۲) دالنساء سورت، ١٦٤ آیت، ترجمه: «او خدای ﷻ له موسی سره خبرې وکړې».

سړي وويل: بلکه خدای وو او کلام يې هم وو. (راوي) وايي: شافعي وخندل او ويې ويل: ای دکوفې خلګو، تاسو موږ ته خطرناکې خبرې راوړی، پداسې حال کې چې پدی اعتراف کوی چې خدای له هر شي نه مخکې موجود وو او کلام يې هم وو (يعني دکلام صفت ورته په ازل کې ثابت وو)، نو بيا مو دا خبره له کومه را پيدا کړه: چې کلام دخدای عين ذات دی او که غير له ذات نه بل څه دی؟ راوي وويل: چې سړی چوپ پاتې شو او دباندې ووت»[1].

(١٢) او داعتقاد په هغه برخه کې چې وشافعي ته منسوبه ده له ابو طالب عشاري[2] نه نقل شوی

---

(١) مناقب الشافعي ١/٤٠٧-٤٠٨ .

(٢) هغه محمد بن علي العشاري شيخ، صدوق، معروف، دی، او دا قصه يوازې هغه روايت کړی ده، او دا هغه څه دی چې پر ده باندې داخل شوی، او ده په پاك نيت سره نقل کړي دي، لکه څنګه چې ذهبي په الميزان ٣/٦٥٦ کې ويلي دي، ليکن دسلف صالح نه بعضو لکه: موفق ابن-

دی چي وايي: «او لـــه (شـافعي) نــه دخــدای ﷻ دصفاتو او هغه څه په باره کي چي بـايد ايمـان پـر راوړو پوښتنه وشوه، (هغه) وويل: «خـــدای ﷻ لـره (داسي) نومونه او صفتونه شته چـي کتـاب (قــرآن) هغه بيان کړي دي، او پيغمبر ﷺ خپل امت لــه هغـه نه خبر کړی دی، او دخدای ﷻ لــه بنـدګانـو نـه هيڅ چا ته روا نــدي چـي دهغــه شـيانو مخـالفت وکړي چي پوه شي چي هغه قــرآن بيـان کــړي، او صحيح حديث بي په باره کــي راغلــی دی، او کــه

قدامة په العلو ١٢٤ صفحـــه کــي، او ابــن ابي يعلــی پــه الطبقات ١/٢٨٣ کي، او ابن القيــم پــه اجتمــاع الجيــوش الاسلامية ١٦٥ صفحه کي، او خپله ذهبي پـــه ســير اعــلام النبلاء ١٠/٧٩ کي پر هغه څـــه اعتمــاد کــړی دی کــوم چي په دغه عقيده کي راغلــي دي.

او دا ليك چي زه بي بالحرف را نقلوم، پر امام حـــافظ ابــن نصر دمشقي باندي قراءت شوی دی، او ابـــو يعلــی هغــه مکمل په خپل کتاب طبقات کـــي نقــل کــړی دی، او زه به ددوی دواړو تر منځ فرقونه ثابت کـــړم.

چیري مخالفت وکړي نو هغه په خــدای ﷻ بــاندی کافر دی، اما ځکي لدی نه چي شرعي دلیــل ورتــه ورسیږي او ورته ثابت شي (کــه مخــالفت وکــړي) نو هغه معذور شمیرل کیږي، ځکه چــي دا شــیان (د خدای ﷻ نومونه او صفات) د(انســان) پــه خپــل عقل او فهم ســره دادراك او پوهیدلــو وړ نــدي، او دا هغه شیان دي چي خدای ﷻ له هغــه نــه بیــان کړي دي (او ویلي يې دي چي) هغه (یعــني خــدای ﷻ): اوریدونکی دی، (او) دوه لاســونه لــري لکــه چي فرمايي: ﴿بَــلْ يَــدَاهُ مَبْسُــوطَتَانِ﴾[1]، او هغــه ښــی لاس (یمین) لــري لکــه چــي فرمــايي: ﴿وَالسَّماوَاتُ مَطْوِيَّــاتٌ بِيَمِينــهِ﴾[2]،او هغــه مــخ (وجه) لري، لکه چي فرمايي: ﴿كُــلُّ شَــيْءٍ هَــالِكٌ

(۱) دالمائدة سورت، ٦٤ آیت، ترجمه: «بلکــه دوه لاســونه یــي غزولی او پــراخ دي».

(۲) دالزمر سورت، ٦٧ آیت، ترجمه: «او آسمانونه دده پــه ښــي لاس (یمین) کي نغښــتي دي».

إِلاَّ وَجْهَهُ﴾[(۱)]، او فرمايي: ﴿وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلالِ وَالإِكْرَامِ﴾[(۲)]، او هغه ښښه (قدم) لري، لکه چې پیغمبر ﷺ (د دوزخ په باره کې) فرمايي: «ترڅو چې خدای ﷻ خپله ښښه په هغه کې کښېږدي»[(۳)] يعني په دوزخ کې، [او خدای ﷻ خپل مؤمن بنده ته خاندي][(٤)] نظر پدی قول

---

(۱) دالقصص سورت، ۸۸ آیت، ترجمه: «او بیله دهغه (خدای ﷻ) له مخ (وجه) نه نور ټول شیان له مینځه تلونکي دي».

(۲) دالرحمن سورت، ۲۷ آیت، ترجمه: «او ستا درب مخ (وجه) باقي پاتې کيږي، چې خاوند دعظمت او لویوالي دی، او عزت ورکونکی دی».

(۳) دا حدیث بخاري په کتاب التفسیر، باب «وتقول هل من مزید» ۸/۵۹٤، ح ٤٨٤٨، او مسلم په کتاب الجنة وصفة نعیمها وأهلها، باب النار یدخلها الجبارون والجنة یدخلها الضعفاء ٤/۲۱۸۷، ح ۲۸٤۸ دواړو له قتادة له انس بن مالك نه روایت کړی دی.

(٤) دمربع قوسونو په مینځ کې عبارت له مؤلف نه په همدی رساله کې پاته شوی او له اصلی مصدر نه یې ندی نقل کړی، او همدارنګه دده ددکتوراه په رساله (اصول-

دپیغمبر ﷺ چې دهغه چا په باره کې وایي چې دخدای ﷻ په لاره کې شهید شوی وو: «خدای ﷻ بي په داسي حال کې ولید چې ورته خندل بي»[(۱)]، او هغه هره شپه ددنیا آسمان ته را ښکته کیږي، دلیل بي دپیغمبر ﷺ هغه قول دی چې پدی باره کې راغلی دی، او هغه په یوه سترګه ړوند ندی، دلیل بي دپیغمبر ﷺ هغه قول دی چې ددجال په باره کې وایي: «او هغه (دجال) په یوه سترګه ړوند دی، او ستاسو رب په یوه سترګه

الدین عند الإمام أبي حنیفة) کې هم ددی عبارت ذکر ندی شوی، او ما نومړی عبارت له اصلي مصدر یعني دابن ابو یعلی له کتاب (الطبقات) نه نقل کړی دی. (ژباړونکي)

(۱) دا حدیث بخاري په کتاب الجهاد باب الکافر یقتل المسلم ۳۹/٦، ح ۲۸۲٦، اومسلم په کتاب الإمارة، باب الرجلین یقتل أحدهما الآخر یدخلان الجنة ۱۵۰٤/۳، ح ۱۸۹۰، دواړو له اعرج له ابو هریرة نه روایت کړی دی.

ړوند ندی»[١]، او مؤمنان خپل خـــداى ﷻ دقیـــامت په ورځ داسي وينې لكه دځوارلســـمي ســپوږمی تــه چي گوري، او هغه گوته (اصبع) لـــري، دليـــل يـــي دپيغمبر ﷺ دا قول دى چي فرمـــايي: «هيـــڅ يـــو زړه (د انسان) داســـي نشـــته مـــگر دا چـــي دمهربانـــه (خداى ﷻ) ددوو گوتو تر مينـــځ وي»[٢].

---

(١) دا حديث بخاري په كتـــاب الفـــتن، بـــاب ذكـــر الدجـــال ٩١/١٣، ح ٧١٣١، او مسلم پـــه كتـــاب الفـــتن وأشـــراط الساعة، باب ذكـــر الدجـــال وصفتـــه ٢٢٤٨/٤، ح ٢٩٣٣ دوارو له قتادة له انس بن مالك نه روايـــت كـــړى دى.

(٢) ددى لفظ په شان احمد په المسند ١٨٢/٤، او ابن ماجـــه پـــه المقدمة، باب فيمـــا أنكـــرت الجهميـــة ٧٢/١، ح ١٩٩، او حاكم په المستدرك ٥٢٥/١، او آجـــري پـــه الشـــريعة ٣١٧ صفحه، او ابن منده په الرد على الجهميـــة ٨٧ صفحـــه كـــي ټولو له نواس بن سمعان نه روايت كړى دى، حـــاكم دهغـــه په باره كي وايي: «صحيح على شرط مســـلم و لم يخرّجـــاه»، او ذهبي په التلخيص كي هغه تأييد كړى دى، او ابـــن منـــده دهغه په باره كي وايي: «د نواس بن سمعـــان حديـــث ثـــابت دى، او مشهورو امامانو چي هيڅ نوع اعـــتراض پـــر هغـــو نشته، دا حديث روايت كـــړى دى».

او دا صفات او نعتونه چې خدای ﷻ خپل ځان په هغه موصوف کړی دی، او پیغمبر ﷺ دهغه وصف پدی (صفاتو) کړي دی، دا هغه شیان دي چې حقیقت يې په (انساني) فکر او فهم سره قابل دادراك ندی، او د(دی شیانو) په نه پوهیدلو سره (تر هغه) څوك نه کافر کیږي، تر څو ورته دهغو خبر -(دده په نزد سره په ثابت آیت او حدیث سره)- هغه ته ورسیږي، نو هغه څه چې ده ته رسیدلي دي که هغه داسي خبر (آیت او یا حدیث) وي چې فهم يې (داسي روښانه وي) لکه چې دهغه خبر راوي (او نقل کوونکی) يې (پخپله) لیدلی وي او ځني اوریدلي يې وي، نو پر هغه باندي فرض ده چې په هغه باندي داسي عقیده وکري لکه چې (خپله) يې دپیغمبر ﷺ نه اوریدلي او لیدلي وي، لیکن موږ دا صفات (الله تعالی ته) په هغه ډول ثابتوو او (د مخلوق سره) مشابهت ځني نفي کوو، لکه څنگه

چې خدای ﷻ هغه له خپل حان نــــه نفــي کـــړي دي، لکه چې فرمايي: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِـــهِ شَـــيْءٌ وَهُـــوَ السَّـــمِيعُ الْبَصِـــيرُ﴾[1] ...»[2]، ددې عقيدتنــامي تـــر پايــه پــوري.

ب- دقضاء اوقدر په باره کې دامام شـــافعي اقـــوال:

(۱) بيهقي له ربيع بن سليمان نه نقل کـــوي وايـــي: «لـــه شافعي نه دقضاء او قـــدر پـــه بـــاره کـــې پوښـــتنه وشوه، (هغه) ووېـــل:

ما شئتَ كان وإنْ لم أَشَـــأْ ... وما شئـــتُ إنْ لم تَشـــأْ لم يَكـــنْ
خلقتَ العبادَ على ما عِلمـــتَ ... ففي العـــلم يجـــري الفتى والمُســـنّ
على ذا مَنَنْتَ وهذا خَذَلْـــتَ ... وهـــذا أَعنْـــتَ وذا لم تُعِـــنْ
فمنهم شَقيٌّ ومنهم سَعيـــدٌ ... ومنهم قبيحٌ ومنهم حَسَـــنْ[3]»

---

(۱) دالشورى سورت، ۱۱ آيت، ترجمه يې مخکې تـــيره شـــوى ده.

(۲) دا عقيده نامه له هغه نسخې نه نقل شـــوى ده کومـــه چـــې دهالند دليدن په پوهنتون کې ديو خطـــي اصـــل نـــه فوټـــو کاپي شـــوى وه.

(۳) مناقب الشافعي ۱/۴۱۲-۴۱۳، شرح اصـــول اعتقـــاد اهـــل السنـــة ۲/۷۰۲.

یعني: هغه څه چې وغواړی هغه کیږي و لـــو کـــه مـــا نه وي غوښتي، او هغه څه چې زه وغواړم کــــــه تـــه و نــــه غواړی نه کیږي، بنــــدگان دي پـــه څـــه ډول چـــي تـــه پوهیږي پیدا کړي دي، او (ستا) دعلـــم مطـــابق ځـــوان او سپین ږیری روان دی، له چا ســـره دي احســـان کـــړی (د نیك عمل توفیق دي ورکړی)، او چـــا تـــه دي توفیـــق (د هدایت او نیك عمل) ندی ورکـــړی، لـــه چـــا ســـره دي (په مشکلاتو کي) کومك کړی، او څـــوك دي لـــه خپـــل کومك او نصرت نه محروم کـــړي دي، بعضـــي لـــه دوی نه بد بخته او بعضي خوشبخته دي، او بعضـــــي بـــد شـــکله او بعضي ښایســـته دي.

(٢) بیهقي په مناقب الشافعي کـــي نقـــل کـــوي وایـــي: چې شافعي وایي: «د بنـــد گانـــو اراده دخـــدای ﷻ (له ارادی) سره تړلي ده، هیح شـــي نشـــي کـــولای مگر دا چې خـــدای ﷻ دهغـــه اراده کـــړی وي، ځکه چې خلکو خپل اعمـــال نـــدي پیـــدا کـــړي، بلکه دهغه پیدا کونکی او خـــالق خـــدای ﷻ دی،

او دبندګانو اعمال او قضاء اوقدر خیر او شر یې دخدای ﷻ له جانبه دي، او دقبر عذاب حق دی، او (د قیامت دورځې) حساب حق دی، او جنت حق دی، او داسي نور (د عقیدی مسائل) کوم چي په احادیثو کي راغلي دي»[1].

(۳) لالکائي له مزني نه نقل کوي وایي: «شافعي وایي: آیا پوهیږی چي قَدَري[2] څوك دی؟ هغه څوك چي وایي: خدای ﷻ هیڅ شی له واقع کیدلو نه مخکي ندي پیدا کړی»[3].

(٤) او بیهقي له شافعي نه نقل کوي وایي: «قَدَریه هغه کسان دي چي پیغمبر ﷺ دهغوی په باره کي فرمایي: «هغوی (قَدَریه) ددی امت مجوسان

---

(۱) مناقب الشافعي ۱/٤۱٥ .
(۲) قدري هغه چا ته وایي چي دقدریه وو دډلي دعقیدي پیروي کوي، او دقدریه وو تعریف مخکي تیر شوی دی. (ژباړونکی)
(۳) شرح اصول اعتقاد اهل السنة والجماعة ۲/۷۰۱ .

دي»[(١)]، هغه کسان دي چي وايي: خدای ﷻ (د بندګانو) په ګناهونو مخکي لدی چي واقع شي عالم نه دی»[(٢)].

(٥) او بیهقي له ربیع بن سلیمان او هغه له شافعي نه نقل کوي وايي: «چي هغه په قدري پسي لمونځ کول مکروه ګڼل»[(٣)].

ج- دایمان په باره کي دامام شافعي اقوال:

(١) ابن عبد البر له ربیع نه نقل کوي وايي: «له شافعي نه مي واوریدل چي وايي: ایمان عبارت دی له قول او عمل او دزړه له اعتقاد نه، آیا نه وینې چي

---

(١) دا حدیث ابو داود په کتاب السنة، باب في القدر ٦٦/٥ ح ٤٦٩١، او حاکم په المستدرك ٨٥/١ کي دواړو له ابو حازم بن عمر نه راوایت کړی دی، حاکم دهغه په باره کي وايي: «د شیخینو (بخاري او مسلم) دشرط موافق صحیح دی، په هغه صورت کي چي دابو حازم سماع له ابن عمر نه صحیح وي، او دا (حدیث) شیخینو ندی تخریج کړی»، او ذهبي هغه تأیید کړی دی.

(٢) مناقب الشافعي ٤١٣/١ .

(٣) مناقب الشافعي ٤١٣/١ .

خدای ﷻ فرمايي: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ﴾[۱]، يعني ستاسو لمونځونه و بيت المقدس ته، نو پر لمانځه باندي يې دايمان اطلاق وكړ، او لمونځ عبارت دی له قول او عمل او نيت نه»[۲].

(۲) او بيهقي له ربيع بن سليمان نه نقل كوي وايي: «له شافعي نه مي واوريدل چي وايي: ايمان قول او عمل ته وايي زياتيږي او كميږي»[۳].

(۳) او بيهقي له ابو محمد زبيري نه نقل كوي وايي: «يو چا وشافعي ته وويل: كوم عمل دخدای ﷻ په نزد بهتره دی؟ شافعي وويل: هغه شی چي (خدای ﷻ) بيله هغه نه عمل نه قبلوي، ويل يې: هغه څه دی؟ ويل: په هغه خدای ﷻ باندی ايمان لرل چي بيله هغه نه بل دعبادت ور معبود نشته، دا

---

(۱) دالبقره سورت، ۱٤۳ آيت، ترجمه: «او خدای ﷻ ستاسو ايمان (لمونځ) نه ضايع كوي».
(۲) الانتقاء ۸۱ صفحه.
(۳) مناقب الشافعي ۱/۳۸۷ .

ددرجي او مرتبي او شرف له لحاظه له تولـــو نـــه لـــوړ او لوی عمل دی، سري وويـــل: دايمـــان پـــه هكلـــه خبر راكړه چي آيـــا قـــول او عمـــل (دواړه) دي، او كه قول بيله عمل نه دی؟ شـــافعي وويـــل: ايمـــان دالله لپاره عمل كول دي، او قول ددي عمـــل يـــوه برخـــه ده، (سوال كونكي) سړي ويـــل: دا (خـــبره) را تـــه شرح كره چي په پوه شـــم، شـــافعي ويـــل: ايمـــان مختلف حالات، درجي، او طبقي لـــري، بعضـــي لـــه هغه په پوره وضاحت ســـره پـــوره او كاملـــه دي، او بعضي يې په واضح ډول ناقصـــــه دي، او دبعضـــو (د كمال او يا نقصان) زياتوالى غالبه وي، ســـــړي ويـــل: او ايمان پر يو حـــالت نـــدی زياتـــيږي او كمـــيږي؟ شافعي ويل: هو، (سړي) ويل: دليـــل يـــې څـــه دی؟ شافعي ويـــل: خـــدای ﷻ دبـــني آدم پـــر اندامونـــو باندي ايمان فرض كړی او پـــر هغـــوی يـــې تقســـيم كړی او ويشلی دی، نو هر انـــدام دخـــدای ﷻ لـــه جانبه دايمان په يو جـــزء بـــاندي مكلـــف شـــوی دی.

چې بل يې په هغه ندی مکلف:
لدی جملې نه دهغه زړه دی چې تفکر او تعقل کوي، او پوهيږي او زده کړه کوي، هغه دخپل جسم امير دی چې نور اعضاء بيله دهغه له امر نه هيڅ کار نشي کولای.
او لدی جملې نه دهغه سترگي دي چې په هغه سره ويني، او غوږونه يې دي چې په هغه سره اوري، او لاسونه يې دي چې په هغه سره اخستل کوي، او پښې يې دي چې په هغه سره تلل کوي، او فرج (د شهوت ځای) يې دی چې په هغه سره خپل شهوت تر سره کوي، او ژبه يې ده چې په هغه خبري کوي، او سر يې دی چې په هغه کې مخ پروت دی.
دزړه فرض دژبې له فرضو څخه ځانگړی دی، دغوږونو فرض دسترگو له فرضو نه ځانگړی دی، دلاسونو فرض دپښو له فرضو څخه ځانگړی دی، دفرج (شهوت ځای) فرض له هغه

څه نه چې پر مخ فرض دي بیـــل او ځـــانګړی دی.
پــــر زړه بـــاندې دخـــدای ﷻ فریضـــه او وجیبـــه
عبارت ده له: اقرار کـــول، پېژنـــدل، نیـــت کـــول،
راضي کېدل، او ددې خبرې منـــــل دي چـــې بیلـــه
خدای ﷻ نه بل دعبادت وړ معبود نشته، هغــــه یـــو
دی شریك نلري، ملــــګرې (یعــــنې ښځه) او اولاد
نلري، او محمد ﷺ دهغه بنده او پیغمــــبر دی، او پــــه
هغو پیغمبرانو او کتــــابونو اقــــرار کــــول دي چــــې
دخدای ﷻ لـــه جانبــه راغلــې دي. داده دخـــدای
ﷻ فریضه پـــــر زړه بـــاندې، او همـــدا دزړه عمـــل
دی، (خدای ﷻ فرمایي): ﴿إِلاَّ مَـــنْ أُكْـــرِهَ وَقَلْبُـــهُ
مُطْمَئِـــنٌّ بِالْإِيمَـــانِ وَلَكِـــنْ مَـــنْ شَـــرَحَ بِـــالْكُفْرِ
صَدْرًا﴾[1]، او فرمـــایي: ﴿أَلا بِذِكْـــرِ اللَّـــهِ تَطْمَئِـــنُّ

---

(۱) دالنحل سورت، ۱۰٦ آیت، ترجمه: «مګر هغه څـــوك چـــې (د کفر دکلمې په ویلو) مجبور شي پداسې حـــال کـــې چـــې زړه یې پر ایمان مطمئنه وي (نو پـــر هغـــوی بـــاندې څـــه-

الْقُلُوبُ﴾[(۱)]، او فرمايي: ﴿مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ﴾[(۲)]، او فرمايي: ﴿وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾[(۳)]، او دا دايمان په برخه کي پر زړه باندي دخدای ﷻ فريضه ده، او همدا دزړه عمل، او دايمان سِرّ دی (يعني دايمان داجزاوو نه له ټولو مهم جزء دی).

او پر ژبه باندي دخدای ﷻ فريضه داده چي په کوم شي چي زړه معتقد دی دهغه تعبير او اظهار

گناه نشته)، خو هغه چا چي کفر ته سينه پرانستله (نو پر هغوی باندی دخدای ﷻ غضب او عذاب وي)».

(۱) دالرعد سورت، ۲۸ آيت، ترجمه: «با خبر اوسی چي دخدای ﷻ په ذکر زړونه آرام او اطمئنان حاصلوي».

(۲) دالمائدة سورت، ٤۱ آيت، ترجمه: «له هغو کسانو نه چي په خوله وايي ايمان مو راوړی، پداسي حال کي زړونو يي ايمان ندی راوړی».

(۳) دالبقره سورت، ۲۸٤ آيت، ترجمه: «څه چي ستاسو په زړونو کي دي که يي پټ کړي او يا ښکاره، خدای ﷻ دهغه محاسبه در سره کوي».

وکړي، خدای ﷻ فرمايي: ﴿قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ﴾[١]، او فرمايي: ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا﴾[٢]، او دا دخدای ﷻ فریضه ده پر ژبه باندي، چي هغه دزړه له (اعتقاد) نه تعبیر کول دي، او دا دژبي عمل دی، او دایمان له جملي نه دهغي فریضه ده.

او پر غوږو باندي دخدای ﷻ فریضه داده چي له کومو شیانو نه چي خدای ﷻ حرام گرځولي دي ځان وژغوري، او له کومو شیانو نه یې چي منع کړی، لیري اوسي، خدای ﷻ پدی هکله وايي: ﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ

---

(١) دالبقره سورت، ١٣٦ آیت، ترجمه: «ووایاست چي په خدای ﷻ مو ایمان راوړی دی».

(٢) دالبقره سورت، ٨٣ آیت، ترجمه: «او و خلکو ته نیکه خبره وکړی».

إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ﴾[١]، او بيا يې هيره له هغه نه مستثنى كړه، او فرمايي: ﴿وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ﴾ يعني (كه په هيره) لدوى سره كښينستې ﴿فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾[٢]، او فرمايي: ﴿فَبَشِّرْ عِبَادِي * الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الأَلْبَابِ﴾[٣]، او فرمايي: ﴿قَدْ أَفْلَحَ

---

(١) دالنساء سورت، ١٤٠ آيت، ترجمه: «او په رښتيا چې (خداى ﷻ) پر تاسو باندې په خپل كتاب كې (دا حكم) نازل كړ چې كه مو واوريدل چې (خلگ) دخداى ﷻ په آياتو (او احكامو) كافر كيږي او سپكاوى كوي، دهغوى سره مكښينئ تر څو چې (بيله كفر او سپكاوى نه) په بله خبره شروع وكړي، (كه تاسو لدوى سره كښينئ) نو تاسو به هم ددوى په شان ياست».

(٢) دالأنعام سورت، ٦٨ آيت، ترجمه: «او كه يې چيري شيطان ستا څخه هير كړي (او لدوى سره كښيناستې نو كومه گناه درباندې نشته)، خو وروسته لدى نه چې په ياد دي شي له ظالمانو سره مه كښينه».

(٣) دالزمر سورت، ١٧-١٨ آيت، ترجمه: «نو زما هغه بندگانو ته زيرى وركړه چې خبري اوري او دهغو له-

﴿الْمُؤْمِنُونَ ۞ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ دخداى ﷻ تر دى قول پوري﴿لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ﴾[١]، اوفرمايي: ﴿وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ﴾[٢]، او فرمايي: ﴿وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا﴾[٣]، نو دحرامو داوريدلو نه دا ليري والى دغوزونو عمل دى چي خداى ﷻ پر هغو باندي فرض

سو څخه پيروي كوي، هغوى ته خداى ﷻ هدايت كړى، او هغوى دعقل او پوهي خاوندان دي».

(١) دالمؤمنون سورت، ١-٤ آيت، ترجمه: «په رښتيا سره مؤمنان كاميابه دي، هغه كسان چي په لمانځه كي خشوع لري، -دخداى ﷻ تر دى قول پوري- او (د خپلو مالونو) زكات وركوي».

(٢) دالقصص سورت، ٥٥ آيت، ترجمه: «او كله چي بيباكه او بيهوده خبري واوري نو مخ څني گرځوي».

(٣) دالفرقان سورت، ٧٢ آيت، ترجمه: «او هسي كسان دي چي په دروغو شاهدي نه وركوي، او كله چي په باطل او بيباكه خبرو باندي (بيله قصده مخامخ شي او) تير شي، نو مخ حني واړوي او تير شي».

کړی دی، او دا دايمان له جملې نـــه دی.

او دسترګو فريضــــه داده چـــې حرامــو تــه ونــه ګوري، او له کومو شيانو نه چې خـــدای ﷻ منـــع کړی ده سترګې پټې کـــړي، خـــدای ﷻ فرمـــايي: ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّـــوا مِـــنْ أَبْصَـــارِهِمْ وَيَحْفَظُـــوا فُرُوجَهُمْ﴾[۱] دآيت تر آخـــره پـــوري، يعـــنې مؤمـــن بايد دنورو دعورت له ليدلو نه سترګې پـــټې کـــړي، او خپـــل عورت (هـــم) دنـــورو لـــه ســـترګو نـــه خـــوندي وســـاتي».

او (شافعي) وايي: دقرآن په هـــر آيـــت کـــې چـــې دعورت او فرج په حفظ او ســـاتلو امـــر شـــوی دی له هغه نه مراد له زنا (نـــه ځـــان ســـاتل دي)، پـــه استثناء ددغه آيت چې له هغـــه نـــه مـــراد دســـترګو ســـاتل او پټـــول دی.

---

(۱) دالنور سورت، ۳۰ آيت، ترجمه: «او مؤمنانو ته ووايـــه چـــې خپلې سترګې (د حرامو) له ليدلو نه پـــټې کـــړي، او خپـــل دشرم ځايونه (د حرام کارونو) نه وســـاتي».

او له حرام نه دسترګو پټول دسترګو هغه عمل دی چې خدای ﷻ پری فرض کړی دی، او هغه دایمان له جملې نه دی.

او بیا یې د(ټولو) هغه شیانو نه چې پر زړه، غوږو، او سترګو باندې فرض کړیدي یادونه وکړه او په یوه آیت کې یې ذکر کړل، لکه چې فرمایي: ﴿ولا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولاً﴾[1]، (شافعي) وايي: یعني پر عورت (د شرم پر ځای) باندې یې فرض کړي دي چې هغه په حرامو سره ملوث نکړي (لکه چې فرمايي): ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ﴾[2]، او فرمايي:

---

(۱) دالإسراء سورت، ۳۶ آیت، ترجمه: «او په کوم شي چې نه پوهیږی دهغه متابعت مه کوه، بیله شکه چې (انسان له هغه څه نه چې) غوږ او سترګي او زړه یې (کړي وي) پوښتل کیږي».

(۲) دالمؤمنون سورت، ٥ آیت، ترجمه: «او کوم کسان چې خپل عورتونه (د شرم ځایونه) ساتي».

﴿وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ﴾[(۱)] دآیت تر آخره پوري، د«جلود» (پوستونو) له کلمی نه مراد: عورتونه (دشرم ځایونه) او ورنونه دي، او دا دخدای ﷻ فریضه پر عورتونو باندي ده چي هغه له حرام کار نه وساتي، او همدا دهغه عمل دی.

او دلاسونو فریضه داده چي په هغه حرام کارونه ونکړي، او (یوازي) هغه کارونه پري وکړي کوم چي خدای ﷻ په هغه امر کړی دی لکه صدقه او خیرات، او صلهء رحمي، او دخدای ﷻ په لار کي جهاد، دلمانځه لپاره اودس، خدای ﷻ فرمايي: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا

---

(۱) دفصّلت سورت، ۲۲ آیت، ترجمه: «او هغه حه چي تاسو (د ګناهونو دکولو په وخت کي لدی ویري نه) پټول (چي) ستاسو غوږونه او سترګي او پوستونه به پر تاسو شاهدي ووايي».

وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ﴾(۱)

دآيت تر آخره پورې، او فرمايي: ﴿فَإِذا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾(۲)، ځکه چې وهل، او جنګ، او صلهء رحمې، او صدقه او خيرات دهغه له (اعمالو) نه دي.

او دپښو فريضه داده چې دحرام خوا ته ولاړې نشي، لکه څنګه چې خدای ﷻ فرمايي: ﴿وَلا تَمْشِ فِي الأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الأَرْضَ

(۱) دالمائده سورت، ٦ آيت، ترجمه: «اې مؤمنانو کله چې و لمانځه ته ولاړ شئ (اراده وکړئ) خپل مخونه او لاسونه تر څنګلو پورې ومينځئ».

(۲) دمحمد سورت، ٤ آيت، ترجمه: «کله چې (د جنګ په ساحه کې) له کفارو سره مخامخ شئ نو غاړې يې ووهئ تر څو چې هغوی (ښه) ضعيفه او کمزورې کړئ (او ماتې ورکړئ، او ورروسته بيا) هغوی په ټينګه بنديان کړئ، او ورروسته يا پر هغوی باندې احسان وکړئ (بيله عوضه يې آزاد کړئ)، او يا له هغوی نه عوض واخلئ (او آزاد يې کړئ)».

﴿وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولاً﴾[1].

او دمخ فریضه داده چي وخدای ﷻ ته شپه او ورځ دلمانځه په وختونو کي پر سجده وي، لکه څنګه چي فرمايي: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾[2]، او فرمايي: ﴿وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾[3]، له مساجدو نه مراد هغه څه دي چي پر هغه باندي په لمانځه کي سجده

(۱) دالإسراء سورت، ۳۷ آيت، ترجمه: «او په ځمکه کي په خيال او غرور سره په لاري مه ځه، بيله شکه چي ته به (په تګ سره) ځمکه څيري نکړی، او نه به (په خپل غرور او تکبر سره) په اوږدوالي دغرونو اندازی ته ورسيږی».
(۲) دالحج سورت، ۷۷ آيت، ترجمه: «ای مؤمنانو (په لمانځه کي) رکوع او سجده وکړی، او دخدای ﷻ عبادت وکړی، او نيك کارونه وکړی تر څو کامیابه شی».
(۳) دالجن سورت، ۱۸ آيت، ترجمه: «او بيله شکه چي مسجدونه دخدای ﷻ د(عبادت) لپاره دي، نو بيله خدای ﷻ نه دبل چا عبادت (په هغه کي) مه کوی».

کیږي، لکه تندی او نــور.

(شافعي) وايي: دا هغه شـــيان دي چـــي خـــداى ﷻ (د انسان) پر دغه اندامونو باندي فـــرض کـــړي دي.

او پر لمانځه او اوداسه يې لدى جهتـــه دايمـــان اطـــلاق کړی دی چي خـــدای ﷻ کلـــه خپـــل پیغمـــبر ﷺ دبيت المقدس طرف نه دکعبي و طـــرف تـــه دلمونـــځ کولو امر وکړ، نو مسلمانانو شـــپاړس (١٦) مياشـــتي بيت المقدس ته لمونځونه کـــړي وه، نـــو هغـــو ويـــل: چي ای دخدای ﷻ پیغمبره، دهغه لمونځونو پـــه بـــاره کي چي بيت المقدس ته مـــو کـــړي دي څـــه وايـــي چي دهغه لمونځونو او زموږ په باره کـــي څـــه حکـــم دی؟ (زموږ دلمونځونو او زموږ څه حـــال دی؟)

خدای ﷻ (دهغه په جواب کـــي) دا آيـــت نـــازل کړ: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَـــانَكُمْ إِنَّ اللَّـــهَ بِالنَّـــاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾[1]، نو دايمان اطـــلاق يـــي پـــر لمانځـــه

---

(١) دالبقره سورت، ١٤٣ آيت، ترجمه يې تـــيره شـــوی ده.

وکړ، نو څوك چي خـــداى ﷻ تــه حضـــور وروړي پداسي حال کي چي لمونځونـــه يـــي اداء کـــړي وي، خپل اندامونه يي (له حرام) نـــه ســـاتلي وي، او خپـــل هر اندام يي په هغه څـــه کـــي اســـتعمال کـــړى وي چي په هماغه کـــار خـــداى ﷻ امـــر کـــړى وي او ورباندي فرض کړى يي وي، نو دخپـــل خـــداى ﷻ حضور ته به په کامله ايمـــان ســـره ولاړ شـــي او لـــه جنتيانو نه به وي، او څوك چـــي دخـــداى ﷻ لـــدى اوامرو څخه کوم امر قصداً ترك کړي، نـــو دخـــداى ﷻ حضور ته به په ناقصه ايمان سره لاړ شـــي.

سوال کونکي سړي وويل: چي په نقصان يـــي پـــوه شوم، ولي زياتوالى يي له کوم ځاى نـــه دى؟

شـــافعي ويـــل: خـــداى ﷻ فرمـــايي: ﴿وَإِذَا مَـــا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُـــولُ أَيُّكُـــمْ زَادَتْـــهُ هَـــذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّـــا الَّذِيـــنَ آمَنُـــوا فَزَادَتْـــهُمْ إِيمَانًـــا وَهُـــمْ يَسْتَبْشِرُونَ ۞ وَأَمَّـــا الَّذِيـــنَ فِـــي قُلُوبِـــهِمْ مَـــرَضٌ فَزَادَتْـــهُمْ رِجْسًـــا إِلَـــى رِجْسِـــهِمْ وَمَـــاتُوا وَهُـــمْ

کَافِرُونَ﴾[۱]، او فرمایي: ﴿إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى﴾[۲].

شافعي وویل: که چیري دا ایمان تول یو وای او نقصان او زیاتوالی بي نه موندلای، نو هیچ چا ته به په هغه کي فضیلت نه حاصلیدلای، او (تول) خلگ به په هغه کي یو شانتي وای، او پر یو بل باندي فضیلت او لوړوالی لرل به باطل وای، لیکن دایمان په کمال سره مؤمنان جنت ته

(۱) دالتوبه سورت، ۱۲٤-۱۲٥ آیت، ترجمه: «او کله چي (د قرآن) یو سورت نازل شي، بعضي لدوی نه (یعني منافقین په تمسخر او سپکاوی) سره وایي چي دچا ایمان پدی سره زیات شو؟ اما کوم کسان چي مؤمنان دي دهغوی ایمان (په هغه سره) زیات شي پداسي حال کي چي (په خپل ایمان او یقین) خوشحاله وي، اما هغه کسان چي په زړونو کي بي (د منافقت او شك) مرض وي، نو (د منافقت او شك) ناولتیا بي دمخکیني نفاق نه نوره هم زیاته شي، او کفار له دنیا نه لاړ شي».

(۲) دالکهف سورت، ۱۳ آیت، ترجمه: «هغوی دځوانانو (یوه ډله) وه چي په خپل خدای ﷻ یي ایمان راوړی وو، او زیات هدایت مو ور په برخه کړ».

حي، او دايمان دزياتوالي په وجه دمؤمنانو درجې په جنت کې دخدای ﷻ په نزد يو پر بل بهتري لري، او د(ايمان) دنقصان په وجه کوم کسانو چې تقصير او نيمګړتيا کړی وي دوزخ ته ځي.
شافعي وويل: چې خدای ﷻ دبندګانو په مينځ کې (د ايمان په باره کې) په مسابقه واچول، لکه څنګه چې دمسابقې په ورځ داسانو په مينځ کې مسابقه وي، نو دهغوی درجې دهغوی دمخکيتوب په اندازه برابري وي، او هر چا ته هغه درجه ورکوي کومې ته چې (له نورو نه) مخکې رسيدلی وي، له حق نه يې هيح شی نه کميږي، او نه وروسته شخص له مخکي شخص نه وړاندې کيږي، او همدا وجه ده چې ددی امت اول خلك پر وروستنو باندې فضيلت لري، او څوك چې په ايمان کې (له نورو نه) مخکې وي پر هغه چا چې (له نورو نه) وروسته پاتې وي فضيلت نه لرلای، نو بيا به ددی امت آخر (سړي) له اول (سړي)

سره برابر وای (خو داسي نـــده)»[1].

د- دصحابه وو په باره کي دامام شـــافعي اقـــوال:

(١) بيهقي له شافعي نه نقل کـــوي وايـــي: «خـــدای ﷻ دپيغمبر ﷺ اصحاب په قـــرآن او تـــورات او انجيـــل کي ستايلي دي، او دپيغمبر ﷺ په ژبه دهغـــو لپـــاره داسي فضيلت حاصل دی، چي ددوی نـــه وروســـته بل هيچا ته (داسي فضيلـــت) نـــدی حـــاصل، نـــو خدای ﷻ دي هغوی تولو ته خپل رحمـــت ور پـــه نصيب کړي، او هغوی ته هغـــه (فضيلـــت) ور پـــه برخه کړي چي ورته ورکړی يـــي دی، او هغـــوی دي دصديقينو او شهداوو او صالحينو لـــوړو درجـــو ته ورسوي، ځکه هغـــوی هغـــه کســـان دي چـــي دپيغمبر ﷺ سنت يي موږ تـــه رســـولي، او (پيغمـــبر ﷺ) يي پداسي حال کي ليدلی دی چـــي وحـــي پـــر نازليدل، او دپيغمبر ﷺ تولي خـــبري يـــي پـــه تولـــه

(١) مناقب الشـــافعي ١/٣٨٧-٣٩٣ .

معنی (لکه) خاص، او عام، او عزیمت، او رخصت، درك کړي دي، او دهغه په سنتونو نه بې -په کوم چې موږ خبر یو او یا نه یو خبر-، (پوره) پوهه درلوده، او هغوی په ټولو دګرونو کې (لکه) اجتهاد او تقوی او پوهې او داستنباط او ادراك دوسیلي دلرلو په لحاظ له موږ نه برتري او فضیلت درلود، او دهغوی نظریات او آراوي زموږ لپاره زموږ تر نظریات او آراوو بهتره او غوره دي، او خدای ﷻ ښه پوهیږي»[1].

(٢) بیهقي له ربیع بن سلیمان نه نقل کوي وایي: «له شافعي نه مي واوریدل چې (د صحابه وو په مینځ کې) دافضلو (کسانو) پوښتنه ځني وشوه، ویې ویل: (له ټولو نه افضل کسان) ابو بکر او عمر او عثمان او علي ﷺ (دي)»[2].

---

(١) مناقب الشافعي ١/٤٤٢ .
(٢) مناقب الشافعي ١/٤٣٢ .

(۳) او بیهقي له محمد بن عبد الله بن عبد الحکیم[1] نه نقل کوي وايي: «له شافعي نه مې واوریدل چې وايي: له پیغمبر ﷺ نه وروسته له ټولو خلګو نه افضل او بهتر ابو بکر، وروسته عمر، وروسته عثمان، او وروسته علي رضی الله عنه دی»[2].

(٤) هروي له یوسف بن یحیی نه نقل کوي وايي: «له شافعي نه مې پوښتنه وکړه چې په رافضي[3] پسې لمونځ وکړم؟ ویل یې: په رافضي او قَدَري او

(۱) هغه محمد بن عبد الله بن عبد الحکیم المصري ابو عبد الله دی، شیرازي دهغه په باره کې وايي: «د شافعي شاګرد وو او فقه یې له هغه نه اخیستې ده، او د(قرآن دمخلوقیت دمسألې) دفتنې په وخت کې ابن ابي داود ته یوووړل شو، خو لدی چې دهغوی غوښتنې ته یې جواب ورنکړ نو دوباره مصر ته رواړل شو... او په ۲٦۲هـ کال کې وفات شوی دی».
طبقات الفقهاء ۹۹ صفحه، او طبقات الشافعیة دابن هدایة الله تألیف ۳۰ صفحه، او شذرات الذهب ۲/۱٥٤ دي وکتل شي.

(۲) مناقب الشافعي ۱/٤۲۳ .

(۳) را فضي درافضه وو دډلې پیروانو ته وايي. (ژباړونکی)

مرجئه[1] پسي لمونځ مه کوه، ما ویل: دهغوی وصف ما ته بیان کړه، ویل یې: څوك چې وایي: ایمان یوازې قول (یعني اقرار په ژبه) دی، هغه له مرجئه وو نه دی، او څوك چې وایي: ابو بکر او عمر له خلیفه ګانو نه ندي، هغه له رافضه وو نه دی، او څوك چې وایي: دبنده اراده دهغه په لاس نده، هغه له قدریه وو نه دی»[2].

هـ- امام شافعي په دین کې له (بیهوده او بیځایه) خصومت او بحث کولو نه منع کوي:

(۱) هروي له ربیع بن سلیمان نه نقل کوي وایي: «له شافعي نه مي واوریدل چې وایي: ... که څوك و بل چا ته د خپلو علمي کتابونو وصیت وکړي، او په هغه کې دعلم کلام کتابونه هم

---

(۱) دقدریه وو او مرجئه وو تعریف مخکې شوی دی. (ژباړونکی)

(۲) ذم الکلام (ق-۲۱۵) او ذهبي هغه په السیر ۱۰/۳۱ کې ذکر کړی دی.

وي، نو دا (د علم كلام) كتابونه په وصيت كې نه داخليږي، ځكه چې دا كتابونه دعلمي كتابونو نه نه شميرل كيږي»[(١)].

(٢) او هروي له حسن زعفراني نه نقل كوي وايي: «له شافعي نه مي واوريدل چې وايي: ما بيله يو واري بل ځلي له چا سره په علم كلام كي بحث ندى كړى، او زه له خداى ﷻ نه دهغه بخښنه غواړم»[(٢)].

(٣) او هروي له ربيع بن سليمان نه نقل كوي وايي: «شافعي وايي: كه وغواړم چې دخپلو مخالفينو دهر يوه پر ضد يو كتاب وليكم، نو (دا كار) كولاى شم، خو په علم كلام باندي بوخت والى زما سره نه ښايي، او زه نه غواړم چې له هغه نه

(١) ذم الكلام (ق-٢١٣) او ذهبي هغه په السير ١٠/٣٠ كي ذكر كړى دى.
(٢) ذم الكلام (ق-٢١٣) او ذهبي هغه په السير ١٠/٣٠ كي ذكر كړى دى.

دکوم شی نسبت ما ته وشـــي»[۱].

(٤) او ابن بطه له ابو ثور نه نقل کـــوي وايـــي: شـــافعي ما ته وويل: هيح څوك مي ندی ليدلی چي پـــه علـــم کلام کي يې برخه اخيستې وي او بيا يـــي کاميـــابي او سعادت لاس تـــه راوړی وي»[۲].

(٥) او هروي له يونس مصري نـــه نقـــل کـــوي وايـــي: «شافعي وايي: دا چي خدای ﷻ انسان بيلـــه شـــرك نه دنورو منهياتو (ناروا کـــارونو) پـــه کولـــو مبتـــلا کړي، بهتره ده لدی نه چي په علم کلام ســـره يـــي مبتـــلا کـــړي»[۳].

دا وه دامام شافعي داقوالو يوه مجموعـــه چـــي داصـــول دين دمسائلو او دعلم کلام په باره کـــــي (يـــي دده دنظـــر او موقف څرګندونه کول)، او موږ نقل او بيـــان کـــړل.

---

(۱) ذم الکـــلام (ق-۲۱۵) .
(۲) الإبانة الکبری ٥٣٥-٥٣٦ صفحـــه .
(۳) مناقب الشافعي دابن ابي حاتم تـــأليف ۱۸۲ صفحـــه.

پنځم مبحث

د امام احمد رحمة الله علیه عقیده:

أ- دتوحید په باره کې دامام احمد اقـــوال:

(۱) په طبقات الحنابلة[۱] کې راغلي دي: «چې لــه امـام احمد نه دتوکل په باره کې پوښـتنه وشـول، ویـل يې: (توکل) له خلګو نه دامید او طمع قطـع کولـو تـه وایـي».

(۲) او په کتاب المحنة[۲] کې چـې دحنبـل تـألیف دی راغلي دي چې امام احمد وایـي: «خـدای ﷻ لـه (ازل) نه متکلم (خـبري کونکـی) دی، او قـرآن دخـدای ﷻ کـلام دی او مخلـوق نـدی او هـر جهت ته دی، او په کوم شي چې یـې خپلـه خپـل ځان توصیف کړي دی، له هغه نه زیـات پـه بـل هیڅ شي موصوف کیدای نشـي».

---

(۱) طبقات الحنابلـة ۱/۴۱۶ .

(۲) کتاب المحنة صفحـه ٦٨ .

(٣) او ابن ابي يعلى له ابو بكر مروزي نه نقل كوي وايي: «له احمد بن حنبل نه دهغو احاديثو پوښتنه وشوه چي جهميه يي د(خداى ﷻ) دصفاتو او (د هغه) دليدلو او اسراء (او معراج) په باره كي ردوي (او نه يي مني)، (احمد) هغه احاديث صحيح وګڼل، وبي ويل: چي (اسلامي) امت هغه قبول كړي دي، او څنګه چي راغلي هماغسي عقيده په كوو»[1].

(٤) عبد الله بن احمد په كتاب السنة كي وايي: احمد وايي: «څوك چي ګمان وكړي چي خداى ﷻ خبري نه كوي، هغه كافر دى، او مونږ دا احاديث لكه څنګه چي راغلي هماغسي ايمان په لرو»[2].

(٥) او لالكائي له حنبل[3] نه نقل كوي چي له امام

---

(١) طبقات الحنابلة ١/٥٦ .

(٢) السنة ٧١ صفحه، ددار الكتب العلمية چاپ .

(٣) هغه حنبل بن اسحق بن حنبل بن هلال بن اسد ابو علي الشيباني دى، او هغه داحمد بن حنبل كاكا دى، خطيب=

احمد نه (د قیامت په ورح دخدای ﷻ د) لیدلو په باره کي پوښتنه وشوه، ویي ویل: دا احادیث صحیح دي، په هغه ایمان او اقرار لرو، او هر څه چي له پیغمبر ﷺ نه په صحیح سند روایت شوي وي، په هغه ایمان او اقرار لرو»[(۱)].

(٦) ابن جوزي په المناقب کي و مسدد[(۲)] ته داحمد بن حنبل لیك ذکر کړی چي په هغه کي وایي: «خدای ﷻ په هغو شیانو توصیف کړی چي خپله یې ځان په هغه توصیف کړی دی، او له

دهغه په باره کي وایي: «ثقة، ثبت»، په ۲۷۳هـ کال کي وفات شوی دی.
تاریخ بغداد ۲۸٦/۸-۲۸۷، او طبقات الحنابلة ۱٤۳/۱ دي وکتل شي.
(۱) شرح اعتقاد اهل السنة والجماعة ۵۰۷/۲.
(۲) هغه مسدد بن مسرهد بن مسربل الاسدي البصري دی، ذهبي دهغه په باره کي وایي: «الإمام، الحافظ، الحجة، په ۲۲۸هـ کال کي وفات شوی دی».
سیر اعلام النبلاء ۵۹۱/۱۰، او تهذیب التهذیب ۱۰۷/۱۰ دي وکتل شي.

هغه نه هغه حه نفي کړی چي خپله يې له ځـان نـه نفـي کـړي دي...»[1].

(۷) د (الرد على الجهمية) په کتاب دامـام احمـد تـأليف کي راغلي چي وايي: «او جهم بـن صفـوان داسـي گمان کوي هغه څوك چي خـدای ﷻ پـه هغـو شيانو (صفاتو) توصيف کړي چي خپلـه يـي ځـان په خپل کتاب کي په هغه توصيـف کـړی، او يـا يي دخپل پيغمبر ﷺ په ژبه يـي پـه هغـه توصيـف کړی دی، نو هغـه کـافر دی، او هغـه دمشـبهه وو[2] له ډلي نـه دی»[3].

(۸) او ابن تيمية په کتاب الدرء کي له امـام احمـد نـه نقل کوي وايي: «موږ عقيده لرو چـي خـدای ﷻ

(۱) مناقب الامام احمد ۲۲۱ صفحـه.
(۲) مشبهه داهل سنت و جماعت له مخالفو دلو نه يـوه ډلـه ده، چـي دخدای ﷻ صفات دمخلوقـاتو لـه صفـاتو سـره مشـابه گڼي. (ژبـاړونکی)
(۳) الرد على الجهمية ۱۰٤ صفحـه.

څنګه چې خپله غواړي په هماغه شان پر عرش دی، بيله دی چې په کيفيت او حد او اندازه يي څوك پوه شي، نو دخدای ﷻ صفات دهغه له جانبه دي او دده لپاره دي، او هغه هماغسي دی په کوم شي چې يې خپله ځان توصيف کړی دی، او ستر ګي (په دنيا کي) پر هغه احاطه نشي کولای او نه يې ليدلای شي».[۱]

(۹) ابن ابي يعلى له احمد نه نقل کوي چې هغه وايي: «څوك چې ګمان وکړي چې خدای ﷻ په آخرت کي نه ليدل کيږي، هغه کافر دی، او دقرآن تکذيب[۲] يې کړی دی».[۳]

(۱۰) او ابن ابي يعلى له عبد الله بن احمد نه نقل کوي وايي: «زما له پلار نه دهغو کسانو په باره کي پوستنه وشوه چې وايي: کله چې خدای ﷻ له

(۱) درء تعارض العقل والنقل ۲/ ۳۰ .
(۲) يعني ددروغو نسبت يې ورته کړی دی. (ژباړونکی)
(۳) طبقات الحنابلة ۱/ ۵۹، ۱٤٥ .

موسی عليه السلام سره خبري وکړی، نو (د خدای جل جلاله) خبري په آواز سره نه وي، پلار مي (په جواب کي) وویل: خدای جل جلاله (له موسی عليه السلام سره) په آواز او زغ سره خبري وکړی، او دا احادیث لکه څنگه چي راغلي هماغسي یي روایت کوو (یعني بیله دی چي په کیفیت یي پوه شو ایمان پري لرو)»[1].

(۱۱) لالکائي له عبدوس بن مالك العطار نه نقل کوي وایي: له ابو عبد الله احمد بن حنبل نه مي واوریدل چي وایي: «.. او قرآن دخدای جل جلاله کلام دی مخلوق ندی، او ددی خبري په کولو کي چي (قرآن) مخلوق ندی سستي مکوه، ځکه دخدای جل جلاله کلام دده (له صفاتو نه) دی، او کوم شی چي دخدای جل جلاله (له صفاتو څخه) وي

(۱) طبقات الحنابلة ۱/۱۵۸ .

نو هغه مخلوق نـــه وي»[۱].

ب- د قضاء او قدر په باره کې دامام احمــــد اقــوال:

(۱) ابن جوزي په المناقب کې و٠مسدد تـــــه داحمـــد بـــن حنبل دليك په ضمن کې ذکر کـــوي (چـــې هغــه وايي): «او په قضاء وقدر او پدي ســـره چـــې خـــير او شر يې، تريخ او خوز يې دخداى ﷻ لـــه جانبـه دي، ايمان ولـــري»[۲].

(۲) خلال له ابو بکر مروزي نه نقل کـــوي وايـــي: «لــه ابو عبد الله نه پوستنه وشوه، (په جـــواب کـــې يـــې) وويل: خير او شر (د خـــداى ﷻ لــه جانبــه) پـــر بندګانو مُقَدَّر دي (يعني په تقدير کـــــې يـــې ليکـــل شوي دي)، ورته ويې ويـــــل: خـــداى ﷻ خـــير او شر (دواړه) پيدا کړي دي؟ ويل يې: هـــــو، خـــداى ﷻ هغه (ټوله) په تقدير کې ليکلـــــي دي»[۳].

---

(۱) شرح اصول اعتقاد اهل الســـنة والجماعـــة ۱/۱۵۷ .
(۲) مناقب الامام احمد ۱۶۹، ۱۷۲ صفحه ددار الآفاق الجديـــدة چـــاپ.
(۳) السنة دخلال تـــأليف (ق-۸۵) .

(۳) او دالسنة په کتاب کي چي دامام احمـــد تـــأليف دی راغلي دي چي وايي: «او قضاء او قدر خـــير او شـــر يي، لږ او ډير يي، ظاهر او باطن (ښـــکاره او پـــټ) يي، ښايسته او بد رنـــګه يـــي، اول او آخـــر يـــي، دخدای ﷻ له جانبه دي، هغه يي دبنـــدګانـــو پـــه تقدير کي ليکلي دي، او هيڅ ځـــوك دخـــدای ﷻ له ارادی نه خارج ندی، او نه يي له قضـــاء او قـــدر نه تجاوز کولای شـــي»[1].

(٤) خلال له محمد بن ابو هارون له ابو الحارث نـــه نقـــل کوي وايي: «له ابو عبد الله نه مـــي واوريـــدل چـــي وايـــي: خـــدای ﷻ طاعتونـــه (نيـــك کارونـــه) او ګناهونه، او خير او شر يي په تقديـــر کـــي ليکلـــي دي، نو ځوك چي يي خوشـــبخت (او دښـــه عمـــل خاوند) وليکی، نـــو هغـــه بـــه خوشـــبخته وي، او ځوك چي يي بد بخته (د بد عمل خـــاوند) وليکـــی،

(۱) السنة ٦٨ صفحـــه.

نو هغه به بدبخته وي»[۱].

(۵) عبد الله بن احمد وايي: له پلار نه مي واوريدل چي کله علي بن جهم دهغه چا په باره کي پوښتنه ځني وکړه چي دقدريه وو په عقيده وي، کافر دی (او که نه)؟ (احمد) ويل: «که د(خدای ﷻ) نه بي انکار وکړ، او وبي ويل: چي خدای ﷻ (محکي) عالم نه وو، تر څو پوري چي علم بي خلق او پيدا کړ، نو بيا عالم شو (يعني علم ورته حاصل شو)، نو دا سړي دخدای ﷻ له علم نه انکار وکړ او هغه کافر دی»[۲].

(۶) عبد الله بن احمد وايي: له پلار نه مي بل ځلي په قدريه وو پسي دلمونځ کولو پوښتنه وکړه، ويل يي: که بي له خپلي عقيدی څخه دفاع کوله او هغه ته بي (خلك) را بلل، نو لمونځ مه پسي کوه[۳].

---

(۱) السنة دخلال تأليف (ق-۸۵).
(۲) السنة دعبد الله بن احمد تأليف ۱۱۹ صفحه.
(۳) السنة ۲۸٤/۱.

ج- د ایمان په باره کې دامام احمد اقــــوال:

(۱) ابن ابو یعلی له احمـــد نه نقل کوي چــــي وایـــي: «د ایمـــان له بهترینـــو خصلتـــونو نـــه یـــو دادی چـــي (د مسلمـــــان) دوســـتي او دښمـــني دخــــدای ﷻ لپــــاره وي»[1].

(۲) ابن جوزي له احمد نه نقل کوي چــــي وایـــي: «ایمان زیاتیږي او کمیږي، لکه څنـــګه چـــي پـــه حدیـــث کي راغلي دي: «د ایمان په لحاظ له ټولو نـــــه کـــامل مؤمن هغه دی چـــي لـــه ټولـــو نـــه ښـــه اخـــلاق ولــــري»[2] ...»[3].

---

(۱) طبقـــات الحنابلـــة ۲۷۵/۲ .

(۲) دا حدیث احمد په مسند ۲۵۰/۲، او ابو داود پـــه کتـــاب الســـنة، باب الدلیل علـــی زیـــادة الإیمـــان ونقصانـــه ۶۰/۵ ح ۴۶۸۲، او ترمذي په الرضاع، باب ما جـــاء في حـــق المـــرأة علـــی زوجـــها ۴۵۷/۳ ح ۱۱۶۲ کي ټولو له ابو ســـلمة لـــه ابـــو هریـــرة نـــه روایت کړی دی، او ترمذي دهغه په بـــاره کـــي وایـــي: «وهـــذا حـــدیث حسن صحیـــح».

(۳) مناقب الامام احمـــد ۱۷۳، ۱۵۳، ۱۶۸ صفحـــه.

(۳) او خلال له سليمان بن اشعث[۱] نه نقل كوي وايي: «ابو عبد الله وايي: لمونځ او زكات او حج او نيك كار دايمان له جملي نه دى، او گناهونه ايمان كموي او نقصان ورته رسوي»[۲].

(٤) عبد الله بن احمد وايي: «له پلار نه مي دهغه چا په باره كي پوښتنه وكړه چي وايي: ايمان قول او عمل دى، زياتيږي او كميږي، خو په هغه كي استثناء[۳] روا نه بولي، آيا هغه له مرجئه وو نه دى؟ ويل يي: هيله مند يم چي له مرجئه وو نه به نه وي، له پلار نه مي واوريدل چي وايي: دهغو كسانو (په خلاف) چي استثناء نه كوي دليل

(۱) هغه ابو داود سليمان بن اشعث بن اسحاق السجستاني دسنن (ابو داوود) مؤلف دى، ذهبي دهغه په باره كي وايي: «الإمام، الثبت، سيد الحفاظ، په ۲۷۵هـ كال كي وفات شوى دى».
تذكرة الحفاظ ۵۹۱/۲، او تاريخ بغداد ۵۵/۹ دي وكتل شي.
(۲) السنة دخلال تأليف (ق-۹٦) .
(۳) استثناء په ايمان كي داده چي ووايي: زه ان شاء الله مؤمن يم. (ژباړونكى)

دادی چي پیغمبر ﷺ دقبرونو خــاوندانو (مــړو تــه دسلام او دوعا په وخت کــي) فرمــايي: «او مــوږ هــم ان شــاء الله تاســو پســي درتلونکــي يــو» (۱) ...» (۲).

(۵) عبد الله بن احمد وايي: «له پلار نه مي واوريــدل چــي دمرجئه وو دمذهب په باره کي ځني پوښــتنه وشــوه، وبي ويل: مــور وايــو: ايمــان قــول او عمــل دی، زياتيږي او کميږي، کله چي (مؤمن) زنــا وکــړي او شراب وڅښي نو ايمان يي ناقص شــي» (۳).

د- د صحابه وو په باره کي دامام احمــد اقــوال:

(۱) د السنة په کتاب کي چي دامــام احمــد تــأليف دی راغلي دي (چي وايــي): «د ســنتونو نــه يــو دادی

(۱) دا حديث مسلم په کتاب الجنائز، باب مــا يقــال عنــد دخــول القبور والدعاء لأهلها ۲/٦٦٩، له عطــاء لــه عائشــی رضــي الله عنها نه روايت کــړی دی.
(۲) السنة دعبد الله بن احمد تأليف ۱/۳۰۷-۳۰۸ تحقيق شــوی چــاپ.
(۳) السنة دعبد الله بن احمد تــأليف ۱/۳۰۷ .

چې دپیغمبر ﷺ داصحابو نیك صفات او كارونه بیان كړو، او دعیبونو او كوم مخالفتونه چې دهغوی په مینځ كې پیدا شوي دي دهغه له ذكر او یادولو نه ډډه وكړو، او څوك چې دپیغمبر ﷺ داصحابو او یا لدوی څخه دیوه بد ووايي نو هغه مبتدع، او رافضي، او خبیث، او احمق دی، چې خدای ﷻ به دهغوی نه هیح صدقه (او خیرات) او نیك كار قبول نكړي، بلكه (د صحابه وو ﷺ) سره دوستي لرل سنت دي، او هغوی ته دوعا كول عبادت دی، او په هغوی پسې اقتداء كول د(نجات) وسیله ده، او دهغوی داعمالو او اخلاقو پیروي فضیلت دی»، او بیا یې وویل: «د پیغمبر ﷺ اصحاب له څلورو (خلیفه ګانو) نه وروسته بهترین دخلګو دي، او هیچ چا ته ندي روا چې ددوی له عیبونو نه څه ذكر كړي، او ددوی دهیڅ یوه بد باید ونه ویل شي او عیبونه بي ذكر نشي، څوك چې دا كار كوي نه بنایي

چي پاچا او حاکم ورته عفو وکړي، بلکه سخته سزا به ورکوي»[(۱)].

(۲) ابن جوزي و مسدد ته داحمد لیك ذکر کړی، چي په هغه کي راغلي دي: «او دا چي دصحابه وو نه دلسو کسانو: ابو بکر او عمر او عثمان او علي او طلحة او زبیر او سعد او سعید او عبد الرحمن بن عوف او ابو عبیدة بن الجراح لپاره دجنت شاهدي ووايي، او چا ته چي پیغمبر ﷺ دجنت شاهدي ورکړی وي، نو موږ هم ورته دجنت شاهدي ورکوو»[(۲)].

(۳) عبد الله بن احمد وایي: «له پلار نه مي دامامانو په باره کي پوښتنه وکړه (چي هغه څوك دي)؟، ویل یې: ابو بکر، بیا عمر، بیا عثمان، (او) بیا علي»[(۳)].

---

(۱) کتاب السنة دامام احمد تألیف ۷۷-۷۸ صفحه.

(۲) مناقب الامام احمد دابن جوزي تألیف ۱۷۰ صفحه، ددار الآفاق الجدیدة چاپ .

(۳) السنة ۲۳۵ صفحه.

(٤) او عبد الله بن احمد وايي: «له پلار نه مې دهغو کسانو په باره کې پوښتنه وکړه چې وايي: علي خلیفه ندی، ویل یې: دا (ډیره) بده او ناوړه خبره ده»[۱].

(٥) ابن جوزي له احمد نه نقل کوي چې وايي: «څوك چې و علي ته خلافت ثابت نکړي، هغه گمراه دی، او په خپل قوم کې دخره په (شان) دی»[۲].

(٦) ابن ابو یعلی له احمد نه نقل کوي چې وايي: «چا چې علي ﷺ دخلافت پر څوکي نه کښیناوه، نو له هغه سره خبري مه کوی، او مه ښځه ورکوی»[۳].

هـ- امام احمد په دین کې له (بیهوده او بیځایه) خصومت او بحث کولو نه منع کوي:

(۱) ابن بطة له ابو بکر مروزي نه نقل کوي وايي: «له

---

(۱) السنة ۲۳٥ صفحه.
(۲) مناقب الام احمد ۱٦۳ صفحه، ددار الآفاق چاپ.
(۳) طبقات الحنابلة ۱/٤٥.

ابو عبد الله نه مي واوريدل ويل يې: څوك چي په علم كلام ځان مشغوله كړي، كامیابه به نشي، او څوك چي په علم كلام ځان مشغوله كړي، دجهميه وو له عقائدو نه به په امان كي نه وي» (۱).

(۲) ابن عبد البر په جامع بيان العلم وفضله كي له احمد نه نقل كوي وايي: «د علم كلام خاوند به هيڅكله كامیابه نه وي، او هيڅ څوك به ونه گورى چي په علم كلام مشغول شوى وي مگر دا چي په زړه كي يې فساد وي» (۲).

(۳) هروي له عبد الله بن احمد بن حنبل نه نقل كوي وايي: «پلار مي و عبيد الله بن يحيى بن خاقان (۳)

---

(۱) الإبانة ۵۳۸/۲ .

(۲) جامع يان العلم وفضله ۹۵/۲، ددار الكتب العلميه چاپ .

(۳) هغه ابو الحسن عبيد الله بن يحيى بن خاقان التركي ثم البغدادي دى، ذهبي دهغه به باره كي وايي: «الوزير كبير ... دمتوكل او معتمد سره وزير وو.. او دمتوكل په نزد يې لوړ مقام درلود، او ډير مهربانه او سخي وو». او ابن ابو يعلى وايي: «الزمور له امام (احمد) نه يې بعضي شيان نقل كړي دي، له هغه جملي نه دادى چي وايي: له احمد نه مي واوريدل چي ويل يي:-

ته وليکل: ته دعلم کلام خاوند نه يـــي، او زمـــا پـــه نزد علم کلام هيڅ اهميت نلري، خـــو يـــوازې هغـــه شی (اهميت لري) چي دخـــداى ﷻ پـــه کتـــاب او دپيغمبر ﷺ په حديث کي راغلى وي، اما بيلـــه دى نه په نورو شيانو کي بحـــث کـــول ښـــه او غـــوره کـــار نـــدى»[1].

(٤) ابن جوزي له موسى بن عبد الله طرسوسي نـــه نقـــل کوي وايي: «له احمد بن حنبـــل نـــه مـــي واوريـــدل چي وايي: له اهل کلام سره مه کښيـــنئ، ولـــو کـــه له سنتو او حديثو نه هم دفاع وکـــړي»[2].

(٥) او ابن بطة له ابو الحارث صـــايغ نـــه نقـــل کـــوي وايي: «څوك چي له علم کلام سره مينه لـــري، نـــو

«د پاچاهانو له پيسو نه ځان ساتم، ولو کـــه حرامـــي (هـــم) نـــه وي»، او په ۲٦۳هـ کال کي وفـــات شـــوى دى».
ســـير اعـــلام النبـــلاء ۹/۱۳، او طبقـــات الحنابلـــة ۲۰٤/۱ دي وکتـــل شـــي.
(۱) ذم الکـــلام (ق-۲۱٦-ب).
(۲) مناقب الامام احمد ۲۰٥ صفحـــه.

(هغه به بي هیڅکله) لــــه زړه نــه ونــه وځـــي، او هیڅـــکله بــه دعلم کـــلام خـــاوند کامیـــابه ونـــه ویـــنئ»[۱].

(٦) او ابن بطة له عبید الله بن حنبـــل نـــه نقـــل کـــوي وایي: «پلار مي ماته روایت وکړ ویـــي ویـــل: چـــي له ابو عبد الله نه مي واوریدل چـــي ویـــل یـــي: لـــه سنت او حدیث نه پـــیروي وکـــړی ځکـــه چـــي خدای ﷻ به تاسي له هغه نه ګټمـــن کـــړي، او لـــه (بیځایه) مجادلي او بحـــث کولـــو نـــه ډډه وکـــړی، ځکه څوك چي علم کلام خوښوي (هیڅکلـــه بـــه) کامیابه نشي، او څوك چي علم کـــلام خپلـــه دنـــده وګرځوي (نو) انجام به یي بدعت وي، ځکـــه چـــي علم کلام نیك کار تـــه څـــوك نـــه را بـــولي، او زه علم کلام او بي فایدی خصومت او بحث کـــول نـــه خوښـــوم، او (کوښـــښ وکـــړی) پـــه ســـنتو او

(۱) الابانة دابن بطة تـــألیف ٥٣٩/٢ .

دصحابه وو په آثارو[۱] او دفقه (په احکامو) ځان پوه کړی او دهغه پیروي وکړی چي له هغه نه به گټه تر لاسه کړی، او علم کلام او بیهوده بحث کول پریږدی، موږ (سلف صالح) ولیدل چي دا شیان بي نه پیژندل، او له اهل کلام نه یي دده کوله، او دعلم کلام انجام سه انجام ندی، خدای ﷻ دي موږ او تاسي له فتنو او دهلاکت داسبابو نه په خپل حفظ او امان کي وساتي»[۲].

(۷) ابن بطة په الابانة کي له احمد نه نقل کوي چي هغه وايي: «چي حوك ووینی چي علم کلام سره مینه لري، نو له هغه نه ډډه وکړه»[۳].

دا وه دامام احمد رحمة الله علیه داقوالو یوه مجموعه چي داصول دین د(مختلفو) مسائلو او دعلم کلام په باره کي مو له هغه نه نقل او بیان کړل.

---

(۱) آثار دصحابه وو اقوالو او اعمالو ته وايي. (ژباړونکی)
(۲) الابانة دابن بطة تألیف ۵۳۹/۲ .
(۳) الابانة دابن بطة تألیف ۵٤۰/۲ .

خاتمه

له تيرو خبرو نه داسي معلوميږي چي دڅلورو امامانو اقوال (د عقيدى او اصول دين دمختلفو مسائلو په باره كي) يو دي، او ټول يو نظر لري، په استثناء ديوي مسئلي نه چي امام ابو حنيفه په هغه كي له نورو نه بيل نظر لري، چي هغه دايمان مسئله ده، او ويل كيږي چي هغه له دى قول نه رجوع كړى ده.

نو دا هغه عقيده ده چي ښايي ټول مسلمانان سره راټول (او متحد) كړي او (د دين په اساسي) مسائلو كي بي له اختلاف نه وساتي، ځكه دا عقيده له قرآن او دپيغمبر ﷺ له حديث نه اخيسته شوى ده، او ډير لږ كسان دي چي ددغو امامانو په عقيده باندي (پوره) خبر وي، او په صحيح توگه په هغه وپوهيدلاى شي، ځكه (د ډيرو خلگو په نزد) دا خبره مشهوره ده چي گواكي ددى څلورو امامانو عقيده دتفويض[1] عقيده

---

(۱) اهل تفويض هغه كسان دي چي دخداى ﷻ دصفاتو په باره كي چي كوم آيات او احاديث راغلي دي دهغه په باره كي-

ده، دشرعي نصوصو نه (بیله دی چې په ژبه یـــي) قــراءت کري، په بل څه نـــه پوهـــیږي، او ګواکـــي خـــدای ﷻ وحي بیهوده او بې معنی نازله کړیده، پداســـي حـال کـي چې خدای ﷻ فرمايي: ﴿كِتَـابٌ أَنزَلْنَـاهُ إِلَيْـكَ مُبَـارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الأَلْبَـابِ﴾[1].

او فرمايي: ﴿وَإِنَّهُ لَتَـنْزِيلُ رَبِّ الْعَـالَمِينَ * نَـزَلَ بِـهِ الرُّوحُ الأَمِينُ * عَلَى قَلْبِـكَ لِتَكُـونَ مِـنَ الْمُنذِرِيـنَ * بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِـينٍ﴾[2].

وايي: موږ دهغو په معنی هیڅ نـــه پوهـــیږو او پـــه هغـــه بـــاندې خدای ﷻ بنه پوهیږي. (ژبـــاړونکی)

(۱) دص سورت، ۲۹ آیت، ترجمه: «(کوم شـــی چـــې مـــې وتاتـــه واستاوه هغه) مبارك کتاب دی چې پر تا مې نازل کــړ، تــر څــو دهغه په آیاتونو کې غور او فکـــر وکـــړی، او ترڅـــو د(ســـالم) عقل خاوندان له هغه نه پند او عبرت واخلـــي».

(۲) دالشعراء سورت، ۱۹۲-۱۹۵ آیت، ترجمه: «او بیلـــه شـــکه چـــې دا (قرآن) دمخلوقاتو درب لخوا نـــه نـــازل شـــوی دی، هغـــه روح الامین (جبریل) ستا پر زړه نازل کړی دی تر څـــو (و خپـل قـــوم ته) له ویرونکو نه شې، (او هغه مې) په روښـــانه او واضحـــه عـــربي ژبه (در واستوی تر څو ستا قوم پری پـــوه شـــي)».

او فرمايي: ﴿إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾[1].

نو خدای ﷻ قرآن دهغه دآیاتونو دتدبر او پوهیدلو او عبرت اخیستلو لپاره نازل کړی دی، او (همدارنګه بې) دا خبره وکړه چې هغه يې په روښانه (د پوهیدلو وړ آسانه) عربي ژبه نازل کړی دی تر څو خلك يې په معنی (او محتوی) پوه شي، نو پداسي حال کې چې هغه خدای ﷻ دهغه دآیاتونو دفهم او تدبر لپاره په روښانه عربي ژبه را استولی وي، نو ښايي چې معنی يې دهغو کسانو لپاره چې ورته را استول شوی دی دهغوی دژبې مطابق دپوهیدلو او فهم وړ وي، او که معنی يې دفهم وړ نه وي، نو دهغه را استول او نازلول به بیهوده او بې فایدې کار وي، (چې خدای ﷻ له داسې کار نه مبرا او منزه دی)، ځکه دکومو کلماتو نازلول چې

(۱) دیوسف سورت، ۲ آیت، ترجمه: «بیله شکه چې موږ هغه عربي قرآن نازل کړ، تر څو په (په معنی يې) پوه شی».

هغه ديو قوم په نظر بې معنى او مهملـــــه كلمـــات وي، لـــه هغه نه دهيڅ نوع فايدى تصور نشي كيـــــدلاى.

نو دا خبره (يعني دتفويض عقيده هغوى تـــــه نســـبتول، په حقيقت كې) دصحابــــه وو او تـــابعينو او امامـــانو پـــر عقيدى باندې يو (لوى) جنايت دى، او پـــدى خـــبره كـــي و هغوى ته داسې تهمت متوجه كيږي چـــې هغـــوى ځـــني بري او پاك دي، ځكه هغوى لدى نه چـــې دنبـــوت عصـــر ته ډير نژدى وه، نو دوحي دنصوصـــــو (قـــرآن او حديـــث) باندې (له هر چا نه زيات) پوهيدل، بلكه هغـــوى لـــه هـــر چا نه (زيـــات) ددى صفـــت وړ او مســـتحق دي، ځكـــه هغوى دخداى ﷻ په مختلفو انواعو عبـــادت كـــاوه چـــې هغه يې دقرآن او حديث له محتـــوى نـــه درك كـــړي وه، او پدى عقيده وو چې هغه حقيقتاً او شرعاً دخـــــداى ﷻ لـــه جانبه دي، نو كله چې (هغوى) و خپـــل خـــداى ﷻ تـــه دوصول او رســـيدلو لار پيژنـــدلى وي، (نـــو) څنـــګه بـــه ممكنه وي چې خپله دهغه (ذات) بې دكمـــال پـــه صفـــاتو نه وي پيژندلى، او نه يې دهغه نصوصـــو معـــنى درك كـــړى

وي چې دهغه په واسطه خدای ﷻ خپل ځان و بندګانو ته وروپیژندلی دی.

نو ددي خبري نتیجه داده چې ددي څلورو امامانو عقیده (په ټوله معنی) صحیح عقیده ده چې له هغه پاك او ستره منبع نه سرچشمه اخلي، چې هغه قرآن او حدیث دی او پر هغه باندي هیح نوع دتأویل او تعطیل او تشبیه او تمثیل[1] غبار نشته، ځکه چې اهل تعطیل او تشبیه دخدای ﷻ له صفاتو نه بیله هغه فهم نه چې دبندګانو له صفاتو نه یې لري، په بل څه نه پوهیږي، او دا کار دهغه فطرت مخالف دی چې خدای ﷻ خپل بندګان پر هغه پیدا کړي دي، او هغه (فطرت) عبارت لدی (قاعدی) نه دی: چې دهغه (یعني خدای ﷻ)

(۱) تأویل دی ته وایي چې له لفظ نه ظاهري او راجحه معنی وانه خیستل شي، او بله احتمالي معنی ځنې مراد شي چې دهغی لپاره څه دلیل موجودنوي.
او تعطیل دخدای ﷻ دصفاتو نفي کولو ته وایي.
او تشبیه او تمثیل دخدای ﷻ صفات دمخلوقاتو له صفاتو سره مشابهت ورکولو ته وایي. (ژباړونکی)

دمثل په شان بل شی نشته، نه يې په ذات کـــې او نـــه يـــې په صفاتو کې او نه يې په افعالو کـــې.

له خدای ﷻ نه غوارم چـــې دا کتـــاب دمســـلمانانو لپاره داستفادی وړ وګرځوي، او هغوی پـــر يـــوه عقيـــده، چې دقرآن او حديث عقيده ده، او دپيغمـــبر ﷺ دســـنتو او هداياتو پر پيروي باندي (يو ځای) راټـــول کـــړي.

والله من وراء القصد وهـــو حســـبنا ونعـــم الوکيـــل، وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العـــالمين، وصلـــى الله علـــى نبينـــا محمـــد.

د موضوعات فهرست

موضوع صفحه

سریزه ۱

اول مبحث: ځلور واړه امامان (ابو حنیفه، شافعي، مالك، او احمد) دایمان دمسئلي نه پرته داصول دین دنورو ټولو مسائلو په هکله یو نظر لري... ٤

دوهم مبحث: دامام ابو حنیفه رحمة الله علیه عقیده.................. ۱۰

أ- دتوحید په باره کي دامام ابو حنیفه اقوال ۱۰

ب- دقضاء او قدر په باره کي دامام ابو حنیفه اقوال ۲۳

ج- دایمان پ باره کي دامام ابو حنیفه اقوال......................۲۹

د- دصحابه وو په باره کي دامام ابو حنیفه اقوال....................۳۱

هـ- ابو حنیفه په دین کي له بیځایه خصومت او بحث کولو نه منع کوي..۳۳

دریم مبحث: دامام مالك رحمة الله علیه عقیده ۳۹

أ- دتوحيد په باره کي دامام مالك اقوال.......................... ۳۹

ب- دقضاء او قدر په باره کي دامام مالك اقوال ٤۷

ج- دایمان په باره کي دامام مالك اقوال ٥۱

د- دصحابه وو په باره کي دامام مالك اقوال..................... ٥۳

هـ- امام مالك په دين کي له بيځايه خصومت او بحث کولو نه
منع کوي ٥۷

څلورم مبحث: دامام شافعي رحمة الله عليه عقيده ٦٤

أ- دتوحيد په باره کي دامام شافعي اقوال ٦٤

ب- دقضاء او قدر په باره کي دامام شافعي اقوال ۸۳

ج- دایمان په باره کي دامام شافعي اقوال....................... ۸٦

د- دصحابه وو په باره کي دامام شافعي اقوال.................... ۱۰٤

هـ- امام شافعي په دين کي له بيهوده او بيځايه خصومت او
بحث کولو نه منع کوي ۱۰۷

پنځم مبحث: دامام احمد رحمة الله عليه عقيده ۱۱۰

أ- دتوحيد په باره کي دامام احمد اقوال ۱۱۰

ب- دقضاء او قدر په باره کي دامام احمد اقوال ۱۱٦

ج- دايمان په باره کي دامام احمد اقوال.............................. ۱۱۹

د- دصحابه وو په باره کي دامام احمد اقوال........................ ۱۲۱

هـ- امام احمد په دين کي له بيهوده او بيځايه خصومت او بحث
کولو نه منع کوي ۱۲٤

خاتمه.. ۱۲۹

دموضوعاتو فهرست ۱۳٥

په کتاب کې دلهجې په اختلاف سره دیو معنی لرونکو کلماتو لست

کلمه	معنی	کلمه	معنی
اثباتوي	ثابتوي	بوټونه	بوټان، ګوټونه
ادراک	پوهه، فهم	بوخت والی	مشغولتیا
اړولي	ګرځولي	بیل	جدا، جلا
اصحاب	صحابه، اصحابان	بیهوده	بې فائدې
اطاعت	فرمانبرداري، تابعداري	پدې ډول	پدا شان، دا رنګې
اطلاق کېږي	ویل کیږي	پدې توګه	پدې ډول
اعتقاد	عقیده،، ایمان، باور	پراختیا	وسعت، پراخوالی
افراد	یو یو کس	پرانیستل	خلاصول، بر سیره کول
افکار	نظریات، سوچونه	پرته	علاوه
اقوال	نظریات، خبري	پښې	بنبې
اندامونه	اعضاء	پلټنه	ګرځیدل، کتل
اهل کلام	منطقیان	پوست	ځرمن، پوټکی
بحث	خبري کول	پوښتنه	تپوس
بد رنګه	بد شکله	پوه	پوی
برخه	حصه، قسمت	پیروي	متابعت
بندي	په جیل کې	ترک کړي	پریږدي
بهتره	غوره، ښه	تعبیر	بیان

کلمه	معنی	کلمه	معنی
تعهد	وعده	څیرول	غوڅول، پریکول، شکول
تغیر	بدلون	څیري	غوڅ، پریکړی، شکیدلی
ټینګ	کلک، محکم، مضبوط	خوندي	محفوظ
تندَی	تنده، وُچَوَلی	خوندي	محفوظ
جماع	له ښځي سره نژدیکت کول	دباندي	بیرون، بهر
جنیات	پیریان	درک کول	پوهیدل
جواب	ځواب	درلود	لرلو
جواب ورکول	ځواب ورکول	درواغ	دروغ
حتمي	لازمي	درواغجن	دروغجن، دروغزن
حراست	حفاظت	دفاع کول	حمایت کول
ځني	ترینه	دنده	وظیفه
حیض	دښځي میاشتنی مریضي یا عادت	دوږخ	جهنم
خارج	بیرون	دوزخ	جهنم
خشوع	دزړه حضور او خاکساري	ذهن	سوچ

کلمه	معنی	کلمه	معنی
ځرګندول	بیانول	ژر	زر
ډډه وکړه	لیرې شه	سالم	مبرا، پاک
ډګرونه	میدانونه	سِر	پټه خبره، راز
ډوَل	شانتې، مثل، رنګ	سرچشمه	سرچینه
ډِغ	غږ	سوال	تپوس
را څخه	رانه	شاهد، شاهدي	ګواه، ګواهي
رَدَوي	ترديدَوي	شاید	کیدای شي، ممکن
رضایت	مرضي، خوښه	ښکته کیږي	کوزیږي
روښنایي	رڼا	ښکته کیدل	کوزیدل
زده کړه	پوهه، تعلیم	ښکنځل	کنځا، بد رد
زنګنونه	ځنګنونه، ټکي، ټوټکي	شمیرل کیږي	ګڼل کیږي، حسابول کیږي
زیږیدل	پیدا کیدل	شی	څیز
زیاتیږي	زیاتوالي مومي، زیادت کوي	شیان	څیزونه
زیان	نقصان	صفحات	پاڼي
ژباړن	مترجم	صورتونه	حالتونه
ژغورل	ساتل، حفاظت کول	ظلم	زور، زیاتی

کلمه	معنی	کلمه	معنی
عدم	دیو شي دنشتوالي حالت او یا دموجودیت نه مخکي حالت	کائنات	مخلوقات
غبار	دوړي	کافي	پوره
غضب	غصه، قهر	کامیاب	بریالی، خوش نصیبه، غالب
غنیمت	هغه څه چي په جنګ کي له کفارو نه واخیستل شي	کبیره ګناه	لویه ګناه
غورځول	ارتول، اچول	کښته	ښکته، کوز، لاندي
فریضه	فرض، مسئولیت، لازمي کار	کښیناستل	کیناستل
فضیلت	بهتري، ښه والی، بزرګي	کښیني	کیني
فطرت	اصلي خلقت، دین	کښینم	کینم
فنا	له مینځه تګ، فاني کیدل	ګټمن	فایده من
قسم یادول	لوړه کول	ګمراه	بیلاري
قلبي	دزړه	ګمراه کوي	بیلاري کوي

کلمه	معنی	کلمه	معنی
کنل	شمیرل	محاسبه	حساب کتاب کول
کمیدل	نقصان کول	محروم	بې برخي
کمیږي	نقصان کوي، کموالی مومي	معتقد یم	عقیده لرم
کیفیت	څرنګوالی	ملګری	دوست
لازمیږي	لازمه ده	مُلَوَّث	کَکَړ، پلیت، ناولی، لړلی
لاس ته راوړل	حاصلول	منل	قبلول
لټول	پیدا کول، ګرځیدل	مهمله	بې معنی
لدې جهته	پدې وجه	موقف	دریځ
لمونځ	مونخ	میړه	خاوند
له جانبه	له طرفه	نا اشنا	نا معلومه
لوړ	اوچت	نافرماني	خلاف ورزي
لوړیدل	اوچتیدل	ناولتیا	ککړتیا، پلیتوالی
لیري	لَرِي	نښې نښانې	علامې، علائم
لیک	خط	نه ښایي	لائقه نده
ماهر	تکړه، پوه	نیمګړتیا	نقصان، خامي، عیب
مبتلا	اخته، راایسار، ګیر	هرومرو	ضرور، حتماً
مجهوله	نامعلومه	هکله	حقله

کلمه	معنی
هماغسي	هماغه شان
هیله مند	ارزو مند
وړ	لائق
واسطه	وسیله
ورپه برخ کړ	ورکړو
ورکړي	ورکي
وضاحت	روښانوالی
وفات	مرګ
وکړ	وکړو، وکی
وکړی	وکي
ولو که	اګر که
یادَوَنَه کول	ذکر کول
یو ځای	جوخت

اعتقاد الأئمة الأربعة

(أبو حنيفة والشافعي ومالك وأحمد)

- رحمهم الله -

تأليف

د. محمد بن عبد الرحمن الخميس

وكالة المطبوعات والبحث العلمي
وزارة الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد
المملكة العربية السعودية

١٤٣٩هـ